

DAMJAN BIVALDOV NASSI

(oko 1338. – 1408.)

Serđo DOKOZA

Odjel za povijest, Sveučilište u Zadru
Zadar, Hrvatska

UDK: 929.7-05 Nassi Bivaldov, D.

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno: 22. siječnja 2015.

Zadnja dva desetljeća XIV. i početak XV. st. vrijeme je velikih perturbacija u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu. To je razdoblje od smrti kralja Ludovika pa do potpadanja Dalmacije pod mletačku vlast. Na ovim prostorima središte tih događanja predstavlja Zadar koji odražava sve one složene tendencije koje potresaju Kraljevstvo. Jedan od karakterističnih likova koji su bili akteri svih tih zbivanja, pa stoga lijepo dočarava odnos svih tada relevantnih političkih silnica, jest zadarski plemić Damjan Nassi. No, on je samo jedan iz najužeg kruga gradskog vrha, izabran zbog šarolikosti građe koja ga spominje. Njegov *curriculum vitae* zrcali glavne točke u presjeku kroz vrijeme u kojem je živio, počevši od ranih dodira s Karlom Dračkim za njegova boravka u Zadru sedamdesetih godina XIV. st. i poslova s najvećim firentinskim trgovcem solju i novčarom Petrom Monetarom, preko brojnih veza s drugim dalmatinskim gradovima, posebno Dubrovnikom, te njegove vodeće uloge u pobiranju kraljevskog poreza tridesetine i soli za cijelu Dalmaciju do udjela u politici, najprije u gušenju paške pobune, a zatim na znamenitim saborima u Ninu 1396. i Kninu sljedeće godine te konfiskacije njegove kuće i posjeda u Zadru od kralja Ladislava, očito kao Sigismundovu čovjeku, i konačnog izgnanstva iz rodnoga grada.

Ključne riječi: plemstvo, Zadar, nobili, sol, Pag, Anžuvinci, tridesetina.

U ovom se radu pokušava obuhvatiti zadarsko društvo u trenutku gospodarske ekspanzije u drugoj polovici XIV. st. Dakako da to nije moguće u cijelosti učiniti u jednom članku zbog opsežnosti problematike i brojnosti izvora. Historiografija je u analizi temeljnih odrednica toga razdoblja već zaključila da je paška sol bila jedan od odlučujućih čimbenika za Zadar, jer su i kapital i s njim povezana skupina predstavljali gospodarsko i društveno središte moći za mnogo šire područje. O tome je već podosta napisano i stoga to ovdje ne namjeravamo ponavljati.¹

Osobito su značajni bili Firentinci, i kao gospodarska odrednica, i kao pokazatelj stanja, a oni su se u to doba razmislili ovim gradom i cijelom pokrajinom. Među njima se posebno, najčešće vezano uz trgovinu solju, ističe ime magistra

¹ Najznačajniji je svakako rad Tomislav RAUKAR, Zadarska trgovina solju XIV. i XV. st., *Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjek za povijest*, 7-8, 1969.

Petra Monetara.² O njemu se inače nije posebno pisalo, vjerojatno i stoga što mu je razgranata djelatnost zahvaćala širok raspon raznovrsnih poslova, od onih u službi kralja do najobičnijih, vezanih uz zemljišne odnose. Oko njega se bio okupio sloj poslovnih ljudi, uglavnom zadarskih plemića, koji su predstavljali gospodarsku i društvenu kremu ovoga grada od šezdesetih godina XIV. st. pa do potpadanja pod Veneciju početkom XV. st. Ipak, u sredini toga polustoljetnog razdoblja mogla bi se povući određena razdjelnica koja ga dijeli na dva dijela. Zasigurno bi to bila smrt kralja Ludovika 1382. godine koja predstavlja političku, gospodarsku, društvenu, ali i generacijsku prekretnicu, što će biti pokazano u ovom radu. Naime, sedamdesetih se godina na društvenoj sceni pojavljuju nova imena nevezana za stare sukobe s Mlečanima i za čuveni mir 1358. Radi se o predstavnicima mlađe generacije koja je tada bila još nejak a i koja će oblikovati i obilježiti povijesnu zbilju grada u posljednja dva desetljeća XIV. st. i početkom XV. st. Svakako, to zahtijeva detaljniju raščlambu radi stvaranja jasnije slike tadašnje zadarske povijesti i općenito udjela kraljevske vlasti na ovim prostorima. Do sada je u proučavanju navedene problematike najviše učinio Tomislav Raukar koji se u svojim radovima uglavnom bavio gospodarskim pitanjima i time omogućio daljnje proučavanje gotovo nepoznatih društvenih prilika.

Među primjerima koji doista mogu važnošću i brojnošću podataka prikazati neke od glavnih značajki toga razdoblja, bolje rečeno mogućnosti koje su se pružale dalmatinskom plemiću, svakako je Damjan Bivaldov iz roda Nassija, iako bi se moglo navesti još desetak osoba iz iste generacije kao što su braća Gvido i Ludovik Matafari, Jakov Raduč, Šimun Detriko, Koža Matejev iz roda Benja i još poneki. Za njih se može reći da su bili sposobni političari i gospodarstvenici te sastavni dio najviše gradske vlasti, da su bili odani anžuvinskoj dinastiji, odnosno ugarskoj kruni, a protivnici Venecije. Ujedno su bili povezani s ondašnjim glavnim izvorom bogatstva, s eksploatacijom i trgovinom paškom solju.

Kako je među svima njima izbor pao baš na ser Damjana Bivaldova od roda Nassija, teško je točno razložiti. U svakom slučaju njegov životopis ukazuje na glavne odlike toga doba, ali i ponašanje vodećih zadarskih plemića. Među relativno brojnim izvorima koji ga spominju nastojalo se voditi računa o nekoliko odrednica ili putokaza koji će najbolje rasvijetliti njegovo djelovanje upravo u tipičnim situacijama važnim za cijelo ovo razdoblje. No, valja reći da se radi samo o jednom uzorku, a da će tek rasvijetljavanje djelovanja cijelog kruga vodećih zadarskih obitelji u posljednjim desetljećima XIV. st. dati jasnije odrednice tog razdoblja u zadarskoj, ali i široj povijesti.

² Tomislav RAUKAR, "Firentinci u Dalmaciji", *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split, 2007.

Pored općega društvenog i gospodarskog stanja, zanimljive i nezaobilazne podatke pruža obiteljsko rodoslovlje i odnosi unutar Damjanova roda. Uvidom u genealoške podatke može se i približno utvrditi vrijeme njegova rođenja. Otac Bivald prvi se puta spominje 1337. kada se aktivirao u gospodarskom i političkom životu, što bi značilo da je tada morao imati više od dvadeset godina.³ Damjanov je djed nosio isto ime i imao je osmero djece, a sva su rođena početkom stoljeća, kada se vjerojatno rodio i Damjanov otac Bivald. Damjan se prvi puta spominje 1355., vjerojatno još kao mladić koji pomaže ocu da se izvuče iz nekih nevolja.⁴ Nešto kasnije, 1358., tada već oženjen čovjek parniči se oko dote (miraza) svoje žene.⁵ To bi značilo da je rođen najkasnije dvadesetak godina prije, dakle oko 1338. Prema tome se može zaključiti da je Damjan Bivaldov Nassi rođen u tridesetim godinama XIV. st.

Njegov već spomenuti istoimeni djed Damjan bio je jedino dijete u oca Nassija Bivaldova s potomstvom,⁶ pa stoga ujedno i jedini poznati nasljednik roda Nassija koji se spominje na kraju XIII. st. Zna se da je imao poimenice osmero djece, dvije kćeri i šest sinova. Doduše, u jednom se sudskom spisu spominje da ih je bilo jedanaest, no o ostalo troje nije sačuvan ni jedan podatak. Stoga, premda nije rodonačelnik, djed je Damjan praktično ime one osobe u plemićkom rodu Nassi koja ga je učinila jednim od najbogatijih, najznačajnijih i svakako, pored Benja, Varikaša i Zadulina, najmnogoljudnijih rodova među zadarskim plemstvom srednjega vijeka. Umro je negdje iza 1305.,⁷ a njegovih je šest sinova zajedno izrodilo dvadesetak djece i preko trideset unuka. Praktično je tih pedesetak živih i izrazito aktivnih članova predstavljalo ovaj plemićki rod u drugoj polovici XIV. st.

Jedan od navedene osmorice bio je Bivald, koji je nosio ime prvoga poznatog člana roda Nassi i koji je bio otac našeg Damjana. No za razliku od oca Bivald je imao, barem koliko se zna, samo jedno dijete koje je, kako je to bio običaj, dobilo ime po djedu i koje je tema ovog članka. Imati samo jedno dijete bilo je za ondašnje prilike, posebno u plemićkim obiteljima, prilično rijedak slučaj, ali je ipak relevantno jer se imanje nakon smrti oca Bivalda nije dijelilo, već je u cijelosti prešlo u ruke njegova sina Damjana. Ipak ne bi bilo sasvim ispravno

³ Tadija SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (dalje, T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*), X, 362, 27. XI. 1337.

⁴ *Andrija Petrov iz Cantua 1355-1356. Bilježnički spisi*, sv. 2, za tisak priredili Josip KOLANOVIĆ i Robert LELJAK, Zadar, 2003. (dalje, *Andrija Petrov iz Cantua*, sv. 2), 61, 30. III. 1355.

⁵ Državni arhiv u Zadru (dalje DAZD), *Curia Maiori consilii* (dalje, CMC), K. 4., sv. 15, 30v, 12. XI. 1358.?

⁶ Damianus filius qondam Nasse de Bivaldo, T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. VII, 227.

⁷ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik, Suplementa*, II, 237.

zaključiti da se Damjanovo bogatstvo, ali i životni uspjeh, mogu izravno povezati s tom činjenicom. Naime, njegov se život put razvijao ponešto drugačije.

O životu njegova oca Bivalda malo se zna. Bio je jedan od potomaka brojne obitelji Damjana Nassija, pa vjerojatno nije niti mogao mnogo toga naslijediti. Na to upućuju i oskudni podatci o posjedima koje je teško i približno procijeniti. S druge strane, golema poduzetnost i djelovanje njegova sina Damjana u mnogim javnim političkim i diplomatskim poslovima, čak do razina kraljevskih poslanstava, upućuje na razloge njegova ukupnog bogatstva i uspjeha.

Ipak treba reći da je tome u određenoj mjeri pridonio i otac Bivald koji mu je osim određenoga materijalnog bogatstva, ako je suditi po ono malo sačuvanih podataka, ostavio i zavidan društveni ugled. Iako se o tome ne zna puno, Bivald je bio osoba koja je nakon sklapanja Zadarskog mira, uspostavom anžuvinske vlasti, izabrana za prvoga poslijeratnog rektora, pored Volcine Matafara i Bartula Grisogona. Nije poznato čime je stekao toliki ugled da su ga Anžuvinci odmah po dolasku postavili na najveću čast. Zna se ipak da se nakon pobune Zadrana protiv Venecije 1346. našao zajedno s desetinama drugih zadarskih plemića u zatočeništvu u Veneciji.⁸ Boravak u tom sužanjstvu znao je potrajati i više od pet ili šest godina.⁹

I nekoliko usputnih ondašnjih podataka prikazuju njegov položaj. Venecija je nakon nekoliko godina pojedine zatočeničke, vjerojatno manje opasne, običavala pustiti iz grada na lagunama u neki vid izgnanstva, ili prijateljima u Hrvatsku, ili na Apeninski poluotok, ali najčešće na zadarske otoke, na posjede dotičnih ako su ih imali. Bitno je bilo da nisu smjeli u grad Zadar. To je, na određen način, bila prva postaja prema konačnom oslobođenju. Tako je 1. travnja 1350. i Bivald Nassi (u mletačkom se dokumentu naziva Vivald¹⁰) dobio dopuštenje da može napustiti Veneciju i naseliti se na zadarske otoke.¹¹

Otišao je na otočić Ravu gdje je imao posjed.¹² U toj su fazi svojevrstne poluslobode zatočenički, iako nisu smjeli ući u grad, bili blizu pa su u određenoj mjeri mogli sudjelovati u njegovu životu. Kako međutim nisu smjeli stupiti u grad, sve što bi morali dogovoriti ili srediti, osobito ako se radilo o službenim

⁸ Andrija Petrov iz Cantùa, sv. 2, 61, 30. III. 1355.

⁹ To pokazuje izračun vremena koje je prošlo od pobune 1346. do zadnjih spomena pojedinih zatočenika na zadarskim otocima.

¹⁰ Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih južnoga Slavenstva i Mletačke Republike* (dalje: Š. LJUBIĆ, Listine), sv. III, 171.

¹¹ Š. LJUBIĆ, Listine, sv. III, 171.

¹² *Andrija pok. Petra iz Cantùa 1355-1356. Bilježnički spisi*, sv. 1, za tisak priredili Josip KOLANOVIĆ i Robert LELJAK, Zadar, 2001. (dalje, Andrija pok. Petra iz Cantùa, sv 1.), 317, 31. I. 1354. Za taj se posjed zna iz kasnijih isprava vezanih uz sina jedinca Damjana!!!

stvarima, obavljali su izvan grada, tj. na njegovim granicama. Jedno je od takvih mjesta bilo u Gaženici, nedaleko današnje Punte Bajlo, u blizini tamošnje crkvice sv. Marine, gdje je prolazila granica između grada i njegova distrikta, ili pak na susjednom otočiću sv. Klementa u sadašnjoj uvali Bregdeti. Zbog toga veliki broj dokumenata iz tog vremena nosi oznaku: „*prope ecclesiam s. Marine*“¹³ ili „*iuxta ecclesie s. Marine ad s. Clementem*“¹⁴ ili pak „*apud Sanctum Clementum*“.¹⁵ Tako se i Bivald Nassi, Damjanov otac, u više navrata nalazi u Gaženici i pred bilježnikom sudjeluje u izradi nekih dokumenata. Jednom pristaje biti izvršitelj oporuke pokojnog brata Federika Nassija, ali budući da ne može ući u grad, imenuje svojim zastupnicima u tom poslu Franju Sexendola, građanina Venecije, i Žuvu, suprugu Sergija Cesama.¹⁶ Dokument o tom pravnom činu koji se datira „*apud ecclesiam Sancti Clementi*“ ukazuje da je nastao u vrijeme Bivaldova zatočeništva, ali ne u Veneciji, već na zadarskom otoku Ravi. Drugi je put poslužio kao svjedok, čini se svom kolegi zatočeniku Vitalu, pok. Dese Rubeisa, koji je također kod sv. Klementa sklopio dva ugovora.¹⁷

Upravo je i prvi spomen našeg Damjana, sina Bivaldova, vezan uz to teško razdoblje njegova oca. Naime, čini se da Venecija nije puštala na miru svoje zatočenike ni nakon njihova napuštanja grada na lagunama. Pedesetih godina, u sklopu priprema za predstojeći rat s Genovom, opremala se u Zadru mletačka galija, pa je pri okupljanju posade 30. ožujka 1355. pozvan i Bivald Nassi. Tada se prvi put spominje Damjan, već kao zreo mladić, koji se potrudio izvući oca iz te nevolje. Pronašao je nekog Ivana, pok. Disislava, iz Zadra koji je uz odgovarajuću naknadu bio spreman zamijeniti starog, vjerojatno već onemoćalog Bivalda. Damjan mu je obećao dati vlastitih 17 dukata i još 9 dukata i 25 novčića koje je u ime Bivaldova služenja trebao dobiti od Venecije. Naravno, bila su određena i dva zastupnika koji će se pobrinuti da se dogovor i izvrši.¹⁸ Nekoliko godina kasnije, sredinom šezdesetih Bivald je umro. Uzrok nije mogla biti duboka starost, pa bi se moglo pretpostaviti da se radilo o bolesti ili iscrpljenosti od dugotrajnog zatočeništva u Veneciji i na otocima. Iz isprave se ne daje zaključiti je li u to vrijeme Bivald već bio u Zadru ili još uvijek na otocima.¹⁹

¹³ Andrija pok. Petra iz Cantua, sv.1, 74.

¹⁴ Andrija pok. Petra iz Cantua, sv.1, 203.

¹⁵ Andrija pok. Petra iz Cantua, sv.1, 199.

¹⁶ Andrija pok. Petra iz Cantua, sv.1, 317, 31. I. 1354.

¹⁷ Andrija pok. Petra iz Cantua, sv.1, 319.

¹⁸ Andrija Petrov iz Cantua, sv. 2, 61, 30. III. 1355.

¹⁹ U zadnjem dokumentu iz 1365. pri jednom zemljišnom razgraničenju još se spominje kao živ, premda u slučajevima razgraničenja to nije uvijek precizno naznačeno. 29. VIII. 1365. T. SMIČIKLAS, Diplomatički zbornik, sv. XIII, 465.

Sljedeći put kad se Damjan Nassi spominje, on je već oženjen čovjek koji razrješava dugove vezane uz dotu (miraz) svoje žene Lucije,²⁰ koja potječe iz uglednoga zadarskog plemićkog roda Zadulina i koja je kći pokojnog Petra Zadulina. U sporu pred zadarskom kurijom Damjan traži od Jakomice, majke svoje supruge, i svoga šogora Kreše Zadulina 375 dukata što je u ime dote morao dobiti od solana na Pagu. Očito je već u braku, ali mu još nije isplaćena sva dota, što tada nije bio rijedak slučaj. Sudac prosuđuje u Damjanovu korist i određuje da mu se mora isplatiti odgovarajuća svota.²¹ Budući da se radi o isplati samo dijela dote, nije moguće zaključiti koliko je u cijelosti iznosila, što bi bio koristan podatak jer se prema visini dote prilično realno može procijeniti bogatstvo neke obitelji. Unatoč parničenju, odnosi s rodbinom supruge, posebno s njezinim bratom Krešom, ostali su dobri, pa je Damjan nekoliko godina poslije u jednoj parnici bio odvjetnik svome šogoru Kreši Zadulinu.²²

Damjan je polagao pravo i na imovinu nekih rođaka s majčine strane. Ime majke nije poznato, ali se zna da je bila iz plemenitoga zadarskog roda Fanfonja. A Damjan je, sudeći po svemu, bio s majčinom rodbinom prilično povezan. To mu je, kako se čini, bilo dovoljno da pri prodaji kuće bez krova svog rođaka po majci, pokojnog Marina Fanfonje, koja se nalazila u „*contrata*“ sv. Trojstva, dakle negdje oko današnje crkve sv. Donata, sudskim putem zaustavi tu prodaju. Tvrдио je naime da kao nasljednik cjelokupnog imanja rečenog Marina Fanfonje ima na nju pravo.²³ Premda je doista s majčine strane prvi rod rečenom Marinu,²⁴ ipak nije jasno zašto ga je jedini naslijedio. Nešto poslije zastupao je Stanu, udovicu Černe Fanfonje, drugoga svog bratića i Marinova nećaka, što očito svjedoči da su bili u više nego dobrim odnosima. Uostalom, nakon Stanine smrti polagao je pravo i na to vlasništvo jer ona nije imala djece. O tome postoji još samo jedan podatak koji kaže da je Damjan kao izvršitelj oporuke rečene Stane dao 80 libara Mati de Vrana, svećeniku u crkvi sv. Stjepana (danas Sv. Šime).²⁵

Ti bi podatci mogli upućivati na zaključak da je Damjan, između ostaloga, svoje imanje povećao i zahvaljujući rodbini s majčine strane. U određivanu rodbinskih odnosa važna je još činjenica da je majka Černula Fanfonje, Jelena iz Dubrovnika, iz plemićke obitelji Bocinjolo i da je jedini podatak o Černulovu

²⁰ DAZD, CMC, K.4., sv. 15, 30v, 12. XI. 1358.?

²¹ DAZD, CMC, K.6., sv. 6/II, 10r, 25. IV. 1359.

²² DAZD, CMC, K.3., sv. 1, f. 30v, 4. XI. 1367.?

²³ DAZD, CMC, K.4., sv. 13, 258, 5. V. 1361.

²⁴ „*Consobrino*“ DAZD, CMC, K.3., sv. 1, f. 9r, 27. XII. 1368.

²⁵ DAZD, Zadarski bilježnici (dalje, ZB); Articutus de Rivignano, B.II.F.VI, f. 205v, 17. I. 1395.

ocu Pašku vezan upravo za Dubrovnik,²⁶ dok u zadarskim izvorima o njemu nema spomena. Iz toga se može zaključiti da se Paško oženio u Dubrovniku i tamo proveo život. Stoga je to važno za Damjanovu biografiju jer je to prva vijest o vezi s gradom koji će u njegovu i još više u životu njegove djece odigrati važnu ulogu.

Kao i svaki plemićki rod u Zadru i Nassi su glavni dio svoje moći zasnivali na zemljišnom posjedu. No, Bivaldov se ogranak, kako se čini, baš tu nije iskazao.

O njegovu se zemljišnom posjedu ne zna mnogo. Naime, zemljišni se posjed svakoga pojedinog roda ili neke njegove grane može uglavnom sagledati tek proučavanjem širega vremenskog razdoblja, jer je tada znatno veća mogućnost da veći broj obiteljskih zemalja uđe u pisane izvore. U bilježničkim se spisima druge polovice XIV. st. posjed Nassijevih pokazuje kao velik i prostorno raštrkan, ali mu se veličina u preciznim mjerama ne može odrediti. Budući da izvori rijetko spominju Damjanova oca i još rjeđe njegove posjede, teško je razlučiti imanja koja je Damjan dobio kao nasljedni obiteljski posjed od onih koja je sam priskrbio ili kupio.

Tek pokoja naznaka upućuje na vjerojatnost da se pri spomenu određene zemlje radi o starom obiteljskom posjedu. Kad u dokumentima stoji da Damjanov otac Bivald prodaje zemlju u Crnome svom bratu Damjanu,²⁷ to bi moglo značiti da su najvjerojatnije prvi pripadnici roda Nassi imali svoje posjede i u Crnome. Isto se tako podatak da Bivald još 1341. prosvjeduje zbog oduzimanja posjeda u Gorici, Podvršju i Bubnjanima, dobivenima u zakup od samostana sv. Kuzme i Damjana,²⁸ povezuje s kasnijim parničenjima njegova sina Damjana oko nekih posjeda na tom području, pa bi se moglo pretpostaviti da je postojala i neka veza prethodnih generacija s tamošnjom zemljom.

Damjan je kao i ostali plemići toga vremena imao raštrkan posjed. U bližoj je zadarskoj okolini posjedovao zemlju poviše gradske luke kod Sv. Ivana i na Monte Ferreu,²⁹ a na nekadašnjoj granici zadarske komune i hrvatskog teritorija, negdje nadomak Bokanjca, na lokalitetu Sv. Ciprijan i u Bokanjcu.³⁰ Nešto dublje na teritoriju zadarskog distrikta, na području Brda, imao je samo vinograd, ali ne na svojoj, već na zemlji plemića Ivana Varikaše koji je prodao još 1374. samostanu dominikanaca sv. Platona u Zadru, čiji je bio dugogodišnji prokurator.³¹

²⁶ DAZD, CMC, K.3., sv. 1, f. 9r, 27. XII. 1368.

²⁷ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. X, 506, 30. XI. 1339.

²⁸ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. X, 598, 8. II. 1341.

²⁹ DAZD, ZB, Johanis de Casulis, B.I.F.1/1, f. 23v, 26. III. 1382. To je današnji Bili Brig.

³⁰ DAZD, ZB, Johanis de Casulis, B.I.F.1/1, f. 33v, 5. VI. 1382.

³¹ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. XV, 15, 21. II. 1374.

Posjedovao je zemlju u Suhovarima³² i u selu koje se zvalo Kotopanščina.³³ Tek će kasnije dokumenti registrirati posjede sjeveroistočno od grada, unutar i izvan granica zadarskog distrikta, na lokalitetu Cernogoščina, Rača i u selu Uštipak.

Ipak najviše se podataka o posjedima tog ogranka obitelji Nassi odnosi na Dugi otok i na susjedni otočić Ravu. Upravo je Rava bila mjesto na koje su Mlečani otpustili Damjanova oca nakon zatočeništva. To bi bila potvrda da je posjed na njemu bio dio obiteljske imovine prije Damjana. Brojni su dokumenti s podacima o Damjanovu posjedu na tom malom i siromašnom otoku. Na Dugom otoku posjedi se mogu locirati negdje na sredini i na zapadnom dijelu. Predjeli uz strme strane otoka, poneko kraško polje i jedna središnja dolina opkoljena brdima predstavljaju najplodnije zemljište na otoku. Posebno se to odnosilo na dolinu s nešto više plodne zemlje u kojoj se skupljala voda, što potvrđuje i toponim Jezero.³⁴ Upravo je tu bila koncentrirana zemlja Nassija. Nalazila se na predjelima sa sljedećim toponimima: dolina sv. Stjepana,³⁵ na spomenutom lokalitetu zvanom Jezera te u mjestima Zaglav,³⁶ Treševica,³⁷ Dubovica,³⁸ Draškovac,³⁹ na lokalitetu zvanom Rat u dolini sv. Stjepana,⁴⁰ na Stipanovoj njivi⁴¹ i u Vignjiški.⁴² Njegova se zemlja spominje, premda samo jednom, i na istočnom dijelu ovog otoka, u Salima.⁴³

Damjan je imao i nešto zemlje na otoku Ugljanu pored crkve sv. Hipolita,⁴⁴ na Ižu⁴⁵ i na Pašmanu (*Nevigliani* – selo Neviđani),⁴⁶ ali znatno manje nego na Ravi i Dugom otoku.

Koliko je od tih zemalja Damjan naslijedio, a koliko je kupio nije moguće točno odrediti. Jedino se zna za one za koje postoje kupoprodajni ugovori. Takva

³² DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.IV.F.2, f. 149v, 2. I. 1386.; DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.IV.F.2, f. 127r, 27. XI. 1385.

³³ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. XV, 15, 21. II. 1374.

³⁴ *In loco Jesera*. T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. XV, 244, 22. XII. 1376.

³⁵ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.I.F.I, f. 107v, 20. IX. 1384.; DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.IV. F.I, f. 66v, 20. IX. 1384.

³⁶ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.II.F.15, f. 16v, 30. IX. 1380.

³⁷ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.II.

³⁸ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.II.

³⁹ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.II.F.25, f. 21v, 25. IX. 1385.

⁴⁰ U drugom notarskom dokumentu navodi se da je Damjan Nassi imao zemlju u toj istoj uvali, ali ne *na Rtu*, već *ad Puntam*, tj. isto mjesto, ali ovaj puta napisano ne hrvatski, već latinski, ne *Rt* nego *Punta*! DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV.F.81, f.20v, 10. X. 1399.

⁴¹ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.43, f. 12v, 7. IV. 1392.

⁴² DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.47, f. 19v, 9. I. 1394.

⁴³ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.35, f. 17r, 13. VI. 1390.

⁴⁴ *In insula Gigliani ad s. Ypolitum* DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV.F.64, f. 14r, 8. I. 1397.

⁴⁵ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.I. sv. I, f. 180r, 28. I. 1385.

⁴⁶ DAZD, CMC, K.4., sv. 13, 242, 1. XII. 1361.

je npr. zemlja u Petrčanima koju je kupio na dražbi od Marije, kćeri pokojnoga zadarskog plemića Kristofora, pok. Franje Lemeša.⁴⁷

No zemljišni posjedi, koji inače ispunjavaju glavninu dokumentacije drugih zadarskih plemićkih obitelji jer su među važnijim izvorima njihova bogatstva, nisu prevladavajući među brojnim sačuvanim dokumentima o Damjanu Nassiju. Ta zemlja u škrtome otočkom krajoliku Rave i Dugog otoka kao glavnina i još poneka parcela na kopnu i susjednim otocima ne može se usporediti s velikim oranicama i vinogradima u zadarskom zaleđu nekih drugih zadarskih plemićkih obitelji. Stoga se nakon pomnog pregleda može sa sigurnošću zaključiti da je Damjanov posjed sve do druge polovice 90-ih godina XIV. st. prilično mali. To bi doista značilo da za razliku od uloge posjeda kod mnogih drugih njegovih sugrađana, njegov zemljišni posjed nije mogao biti glavni izvor njegova bogatstva.

Dokumenti koji se odnose na Damjana Nassija postaju krajem sedamdesetih i u osamdesetim godinama XIV. st. sve brojniji.

U početku je teško sa sigurnošću ustanoviti radi li se o Damjanu Bivaldovu ili Damjanu Nikolinu, njegovu prvom i istoimenom rođaku, jer se ime oca ne zapisuje uvijek. Budući da je rođak nešto stariji, veća je i mogućnost da je u ranijim godinama češće spomenut, posebno kad se radi o važnijim upravnim poslovima u gradu. Dvojba je s vremenom sve manja, a konačno prestaje smrću rođaka krajem 70-ih godina (prvi se put navodi da je mrtav 1379. godine).⁴⁸ Takva je dvojba vezana uz neke ondašnje općinske funkcije, poput Damjanova spomena 1360. godine na mjestu sudca Velikog dvora (*Curie maior*), kad je teško sa sigurnošću reći obnaša li tu funkciju zreo čovjek kakav je bio Damjan Nikolin ili pak njegov mlađi rođak istog imena, Damjan Bivaldov.⁴⁹

Posebno je zanimljiv dokument o zgodi vezanoj uz nabavu žita za grad. Premda nije baš sve najjasnije, očito se radi o dijeljenju određene količine ječma među nižim slojevima zadarskog društva koji se vrlo zanimljivo nazivaju „Zadranima i seljacima“ (*inter Jadertinos et villanos*).⁵⁰ Ječam je trebalo prenijeti u skladište u kući Damjana Nassija, ali su nosači, kako se čini, jedan dio prisvojili, pa je to Damjan morao platiti općini i stvar je završila na sudu.⁵¹ U svakom slučaju, i u toj je zgodi teško ustanoviti radi li se o Damjanu Nikolinu ili Bivaldovu.

⁴⁷ DAZD, ZB, Johannis de Casulis, B.I.F.4/2, f. 285r, 11. VII. 1385.

⁴⁸ Zadnji put spominje se 1366. DAZD, CMC, K.3., sv. 1, f. 51r, 8. V. 1366., a 1379. prvi se put navodi da je mrtav (DAZD, ZB, Petrus Perencanus, B.I.F.1, f. 10r), pa je negdje unutar tog raspona godina morao preminuti.

⁴⁹ DAZD, CMC, K.3., sv. 2, F.2. f. 182r, 10. X. 1360.

⁵⁰ DAZD, CMC, K.4., sv. 10, 189, 12. IX. 1361.

⁵¹ DAZD, CMC, K.4., sv. 10, 189, 12. IX. 1361.

No već sljedeće godine (1361.) kada Damjan, kao zaštitnik kuće nekog trgovca Zorola de Stelle, zajedno s Kožom Benjom i Mihom Pećarom sudski poziva Stojana Bilšića s Pašmana na iseljavanje iz trgovčeve kuće, jasno se navodi da je to Damjan Bivaldov, a ne Nikolin, i da su s njim dva njegova prijatelja, koja će se poslije sretati u nizu poslova.⁵²

To je doba kada je Ludovikova vladavina na vrhuncu, a s njom i Zadar kao dalmatinska metropola. Njegovi su plemići bili vodeće kraljeve osobe u pokrajini. I Damjan je tada, već kao zrela osoba, ušao u visoke gradske krugove. Kralja je tada mučilo pitanje nasljednika jer nije imao muškog potomka. U jednom promišljanju priklonio se svom nećaku Karlu Dračkom. Prvi je korak bio Karlov dolazak u Zadar, na tlo Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva u ljeto 1366. Od ovog trenutka pa do smrti grad je bio vezan uz toga nesuđenog prijestolonasljednika. Iz vremena njegova dolaska i vjerojatno svečanog primanja od gradskih vlasti postoji dvojbena popis ondašnjih rektora. Premda je sačuvan dokument od 4. VI. u kome se kao rektor, uz Jurja Zadulina i Bartola Ciprianisa, navodi i Damjan Nassi, zapis je tijekom godina oštećen pa se sa sigurnošću ne može reći da je baš iz 1366.⁵³ Stoga ostaje dvojba je li se na dočeku pored ostalih zatekao i Damjan. Inače, zna se da je Karlu Dračkom za smještaj bila prepuštena komunalna palača, pa je Vijeće moralo svoje sjednice premjestiti u crkvu sv. Platona. Nakon tri mjeseca Karlo se iz Zadra zaputio preko Senja u Ugarsku.⁵⁴

Rektorska je funkcija samo jedna u nizu službenih dužnosti koje je Damjan poput ostalih gradskih plemića morao obavljati. Prvi ga put na toj dužnosti izvori bilježe već 1372., a otad pa do kraja života obavljao ju je više od deset puta. U nekim se razdobljima njegovo rektorovanje znalo zaredati i svake godine. Na toj se najvišoj gradskoj dužnosti u više navrata našao u vrlo značajnim ili ključnim trenucima, kad je morao zajedno s ostalim rektorima donijeti presudne odluke. Osim u rodnom gradu, zna se da je tu vrhovnu funkciju, koja se drugdje nazivala i knez, u dva navrata obavljao i u Trogiru.

Pored rektorske časti dokumenti ga često povezuju sa sudskim postupcima u kojima se pojavljivao kao zastupnik ili odvjetnik, ali je bio i među sudcima koji su sjedili u gradskoj loži i obavljali sudsku dužnost, što je također bila jedna od obaveza gradskih plemića. Možda je to Damjan i obavljao već spomenute 1360. godine. Otada je njegova „sudska praksa“ bila prilično zastupljena do kraja života.

⁵² DAZD, CMC, K.4., sv. 13, 238, 29. VI. 1361.

⁵³ DAZD, CMC, K.2., sv. 4, f. 4v, 4. VI. 1366. – 1368.

⁵⁴ Ivan LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, Split, 1979., 285.

Sve to govori da je Damjan već u toj fazi vrlo aktivan u javnom životu i da se radi o zreloj i ozbiljnoj osobi spremnoj i za najodgovornije funkcije. O njegovoj tadašnjoj djelatnosti svjedoči zapis sa suda kada je zastupao čuvenoga zadarskog plemića Pavla Georgiisa, poznatog još iz zadarske pobune 1346. godine i čovjeka od osobita kraljeva povjerenja. On je imao čast da zajedno s još jednim Zadranimom, Jakovom Radučem, bude 1381. u sastavu Ludovikova tima na mirovnim pregovorima u Torinu.⁵⁵ S Radučem će Damjan potom zastupati komunu pred kraljem Ludovikom u Budimu.

U to se doba kralj Ludovik spustio u Dalmaciju. Nije poznato tko ga je u Zadru dočekao i što je stvarno radio u tom gradu. No čini se da je kao posljedica njegova dolaska bilo ubrzano podizanje i obnavljanje gradskih zidina. Izgleda da se već tada mogao naslutiti novi rat s Venecijom. Počeo ga je 1372. Ludovikov saveznik Franjo Carrara, a nedugo mu se potom pridružio i kralj Ludovik. Vjerojatno se zbog sukoba s Venecijom 2. listopada 1372. u Zadar vratio Karlo Drački s titulom vojvode Hrvatske i Dalmacije. Prema Luciusovim spoznajama, Zadrani su ga oduševljeno dočekali, a ispred građana stajali su njihovi rektori Jakov Varikaša, Miha Rosa i Damjan Nassi koji su mu u ime grada poželjeli dobrodošlicu.⁵⁶ To je inače bilo na dulje vrijeme jer će, kako izgleda, Karlo ostati u Zadru sve do 1375., dakle tri godine.

O Karlovu dočeku i njegovu boravku u Zadru, ali i o ulozi Damjana Nassija u tome zasigurno bi se mnogo toga moglo doznati iz odluka Velikog vijeća da su kojim slučajem sačuvane. Naime, jednoličnost sačuvanih bilježničkih spisa nije baš odgovarajući izvor takvih podataka.

Jedini dokument koji tada spominje Damjana odnosi se na njegovu poslovnu djelatnost. Tada na javnoj dražbi prodaje svoj brod.⁵⁷ Radi se naime o prilično velikom brodu s dva jarbola i dva kormila nazvanom *Sv. Nikola i Ante*, a cijena mu bila je velika i iznosila 832 florina u zlatu. Iako o njegovim poslovima nema mnogo podataka, pa se i ne može jednostavno utvrditi njegov poslovni profil, ipak posjedovanje tolikog broda na neki način nadilazi očekivano. Nameće se pitanje kakvim se to poslovima bavio kad mu je bio potreban toliki brod, gdje je sve putovao i što je prevezio, odnosno čime je trgovao. Sve to izvori prešućuju, a nezgodna činjenica da se brod prodavao na dražbi, a ne slobodno, upućuje na to da je Damjan bio u teškoj financijskoj situaciji i da su se tom prodajom namirivali njegovi dužnici. O tome međutim nema nikakvih naznaka, pa je predodžba o njegovoj gospodarskoj situaciji prilično okrnjena.

⁵⁵ DAZD, CMC, K.3., sv. 1. f. 6r.

⁵⁶ I. LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva*, 654.

⁵⁷ DAZD, ZB, Petrus Perencanus, B.I.F.16, f. 34v, 7. VII. 1372.

Vjerojatno je nakon nekog vremena Ludovik odlučio ne zadržati Karla Dračkog kao nasljednika, već ga je vratio u Apuliju. Vijesti o tome su iz travnja 1374. godine, a tadašnja je općina odlučila uputiti kralju poslanstvo u kojem je uz proslavljenoga zadarskog plemića Jakova Raduča, doktora obaju prava, bio i Damjan Nassi.⁵⁸ Diplomatska misija na najvišoj razini svjedoči da je tada bio dio gradske vrhuške i da je zasigurno posjedovao izražajne diplomatske sposobnosti. Ipak, nije ostalo zabilježeno gdje se to prije iskazao u diplomaciji.

Poslanstvo je, uz obavijesti o pripremama za odlazak Karla Dračkog u Apuliju, dobilo zadatak pred kraljem iznijeti još neke probleme koji su ga tištali. Ponajprije ih je mučio veliki namet na sol kao najunosniji proizvod srednjega vijeka. Nije baš jasno zašto u naputcima stoji da se u solanama nije moglo raditi, vjerojatno se radilo o nekoj trenutnoj nedaći, ali se poslanike Jakova i Damjana upućuje na to da se kralju potuže na velike namete na sol koji znatno smanjuju zaradu. Ističe se da je cijena soli 5 florina po centenaru, a da se namet penje i do 10 florina, pa je očita nerentabilnost u proizvodnji. No moglo bi se također pretpostaviti da se troškovi preувелиčavaju kako bi se cilj lakše postigao. Poslanici su dobili zadatak izmoliti spuštanje nameta na 5 florina, dakle točno za polovicu. Da bi kralj pristao na takvu pogodbu, poslanici su trebali reći da će kraljeva komora imati veće koristi jer će se više proizvoditi. Uz to trebaju dodati da namet u prošlosti nikada nije prelazio 5 florina. Svakako je Damjan, da bi to kralju iznio i obrazložio, morao dublje spoznati problematiku proizvodnje i prometa solju, što će mu vjerojatno biti od pomoći kada nakon dva desetljeća bude postavljen za glavnog činovnika kraljevskog poreza na sol i tridesetinu za cijelu Dalmaciju. U naputcima je i zanimljiv podatak koji upućuje na zbivanja koji se uglavnom ne susreću u povijesnim vrelima. Naime, poslanike se upućuje i da se posebno zahvale biskupu grada Vaca, knezu Galipolja i nekom ser Stjepanu zbog njihovih zauzimanja za Zadrane kod kralja. O kakvim se zauzimanjima i poslovima radi vjerojatno nikad nećemo saznati, ali je to lijep primjer onoga što bi se danas nazvalo lobiranjem, koje se očito i onda mnogo koristilo kod uglednih osoba u visokim krugovima, posebno u nastojanjima da se kod vrhovnih vlasti nešto „ušićari“ za lokalnu zajednicu. Važno je i postojanje vijesti iz te „sive zone“ događanja u kojoj se pojavljuju neka nama nepoznata imena koja su u svojedobno odigrala značajnu ulogu u zadarskoj povijesti. U znak zahvalnosti Damjan i Jakov moraju im dodijeliti određenu svotu novca i pravo na kupovinu kuće u Zadru. Štoviše, navodi se i izvor potrebnih financijskih sredstava: novac će biti pribavljen od prometa mesnica (tj. *datio beccarie*). No isto se tako preko poslanika dotične

⁵⁸ I. LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva*, 660.

moli i da se ubuduće suprotstave svakome tko bi nešto radio protiv ovoga grada. U uputama se posebno poziva Damjana Nassija: „ti Damjane budi naš izaslanik za te stvari i zato ćeš dobiti posebno 50 florina mjesečno“. Time mu je dana dodatna važnost i istaknuta njegova diplomatska sposobnost. U slučaju ugroze gradskih interesa s bilo koje strane trebao se, kako se navodi, najprije posavjetovati sa spomenutim biskupom od Vaca, a tek onda upustiti u obranu gradskih interesa.⁵⁹

Usput rečeno, pripreme za povratak u Apuliju vojvode Karla Dračkog zbog kojih su, čini se, poslanici i išli kralju potrajat će skoro godinu dana, sve do ljeta 1375. U međuvremenu će se njegova pratnja posvađati s domaćim stanovništvom jer je jednom prilikom izazvala izgrede i nanijela poljske štete stanovnicima gradske okolice. Stoga je vojvoda bio zamoljen da ih obuzda.⁶⁰ Ipak su Karlo i Zadar ostali u međusobno iskrenim prijateljskim odnosima (u gradu je rođena i njegova kći Ivana, buduća napuljska kraljica), što će se uočiti i desetak godina kasnije pri njegovu povratku u Hrvatsko–Ugarsko Kraljevstvo, kad je 1385. bio izabran za kralja.

Tijekom odlaska u svibnju 1375. ispratili su ga i najvažnije osobe u gradu, dakako i gradski rektori među kojima je opet bio Damjan Bivaldov Nassi koji je upravo u proljetnom razdoblju (dakle od IV. do VIII. mjeseca) te godine bio na rektorskoj funkciji.⁶¹

Odlaskom Karla Dračkoga dokumenti vezani uz Damjana Nassija nastavljaju bilježiti sve što se događalo u svakodnevnom životu jednoga komunalnog plemića. Po redu su ga slijedile raznovrsne općinske službe koje su plemići inače obavljali, a neko vrijeme njegovi rjeđe spominjani zemljišni posjedi ponovo su počeli prevladavati među sačuvanim podacima.

Iako je istaknuta njegova nedovoljna posvećenost zemlji, svake se godine sačuvao poneki dokument vezan uz zemljišni posjed, što pokazuje da je tamo ipak bio nazočan. Posebnu je pozornost posvećivao posjedima na otočkom dijelu zadarskog distrikta, dakle na otočiću Ravi i zapadnom dijelu Dugog otoka, koji su vjerojatno, kako je već rečeno, bili naslijeđeni. Osim obrađivanja i stjecanja prihoda, ta se zemlja kupovala i prodavala. Tako je u travnju 1375. prodao dvije obradive zemljišne čestice na Ravi,⁶² sljedeće je godine prodao vinograd u dolini sv. Stjepana na Dugom otoku,⁶³ a na istom je mjestu dao je drugi komad zemlje

⁵⁹ I. LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva*, 660.

⁶⁰ I. LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva*, 663.

⁶¹ Robert LEJAK, *Inventari fonda veličajne općine zadarske*, Zadar, 2006., 274, 30. IV. 1375. Znači da je bio rektor od 1. IV. do 1. VIII. 1375.

⁶² DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.II.F.4, f. 7r, 1. IV. 1375.

⁶³ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.II.F.6, f. 17r, 17. XI. 1376.

na nasadivanje.⁶⁴ Nekoliko je godina poslije na Dugom otoku kupio posjede u selima Zaglav, Treševica i Dubovica, pa se može ustvrditi vrlo dinamičan pristup u zemljišnom prostoru.

Povremeno se u izvorima pojavi pokoja nejasna vijest o privatnom poslu ili vezi s nekim osobama iz ondašnjega poslovnog svijeta koja baci malo svjetla i na to područje.

Rekli smo već da je 1375. u vrijeme Karlova odlaska iz Zadra Damjan bio na funkciji gradskog rektora.⁶⁵ Sljedeće godine obnašao je službu egzaminatora, a 1378. bio je sudac Velikoga gradskog dvora (*curie maior*).⁶⁶

U osamdesetim godinama XIV. st., u doba dok je na Jadranu harao rat poznat kao rat za Chioggiju, Damjan Nassi bio je više puta za redom biran za gradskog rektora. Taj rat, čini se, nije imao puno dodirnih točaka sa zadarskom poviješću. Ipak, povjesničar Vitaliano Brunelli prema jednom starom mletačkom kroničaru donosi podatak da je nakon mletačkog poraza kod Manfredonije u travnju 1381. dio zarobljenika završio u Zadru, gdje ih je 800 bilo pobijeno.⁶⁷ Premda ni sam Brunelli ne vjeruje tom podatku, valja istaknuti činjenicu da je upravo tada na čelu grada, pored još dvojice rektora, bio i Damjan Nassi,⁶⁸ pa ako se opisani nemili događaj zaista dogodio, on je kao rektor morao svojim stavom pridonijeti konačnoj odluci o sudbini zarobljenika.

Može se pretpostaviti da su ratne operacije na otvorenom moru na određeni način zakočile pomorsku trgovinu dalmatinskih gradova. Dio brodova zbog toga vjerojatno nije mogao isploviti. Isto je tako opseg kreditne trgovine morao padom zabilježiti određen poremećaj koji je taj rat izazvao. Ipak, premalo je sačuvanih podataka o tadašnjim prilikama u Dalmaciji da bi se išta određeno moglo reći.

Na kraju rata za Chioggiju uslijedili su pregovori između zaraćenih strana koji su završili sklapanjem mira u Torinu (15. kolovoza 1381.), dakle 15 dana nakon isteka ondašnjega Damjanova mandata na mjestu zadarskog rektora. Kad je kralj na mirovne pregovore pozivao predstavnike iz Dalmacije, nije uz Jakova Raduča poveo i Damjana Nassija, kao osobu koju je zajedno s Radučom otprije poznavao, već je uzeo Pavla Georgiisa.⁶⁹

⁶⁴ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. XVI, 443, 15. II. 1384.

⁶⁵ R. LELJAK, *Inventari fonda veličajne općine zadarske*, 274, 30. IV. 1375.

⁶⁶ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. XV, 345, 19. II. 1378.

⁶⁷ Vitaliano BRUNELLI, *Storia della città di Zara*, Trst, 1974., 502. Poziva se na kroniku Daniele CHINAZZI, *Chronaca della guerra di Chioggia*, Bologna, 1975., 40.

⁶⁸ Baš ga u travnju jedan bilježnički spis navodi na mjestu rektora 23. VI. 1381. DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.II.F.17, f. 13r, pa ako su se promjene rektora odvijale prema Zadarskom statutu, on je trebao biti zadarski rektor od početka travnja do početka kolovoza 1381.

⁶⁹ V. BRUNELLI, *Storia della città*, 503.

Godinu dana nakon sklapanja mira u Torinu, 11. rujna 1382., umro je i kralj Ludovik Veliki. Za nasljednika je imenovana njegova najstarija kćer Marija koja se odmah, 17. rujna, to jest pet dana nakon smrti krunila.⁷⁰ Poznato je da je taj događaj bio prekretnica u zadarskoj, ali i u cijeloj hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Poznato je koliko je kralj Ludovik bio vezan za Zadar i koliko mu je taj grad uzvrćao odanošću. Kada je u grad stigla vijest o njegovoj smrti, građane je vjerojatno obuzeo strah, posebno stoga jer su nakon smrti svog zaštitnika postali svjesni stvarne mletačke opasnosti. Zadranima se ujedno nametalo i pitanje kako se odnositi prema njegovu nasljedniku. I opet je u tom ključnom trenutku, uz Krešu Civalella i Ludovika Georgiisa, rektor bio Damjan Nassi kome je, uz ostalo, bio zadatak održati moral građana na potrebnoj razini. Zanimljivo je da je, što možda nije slučajno, upravo tada Damjan dva puta uzastopno bio postavljen za rektora te da je tu najvišu dužnost obnašao od početka travnja pa do početka prosinca 1382. (tj. dva mandata – dva puta po četiri mjeseca⁷¹) što se nije često događalo. Kad je u Zadar stigla vijest da će Ludovikova nasljednica biti njegova najstarija kćer, odlučeno je da će joj se pružiti podrška koja joj je i priopćena.

Vijest o kraljevoj smrti izazvala je strah u cijelom kraljevstvu. U zadarskom su zaleđu bile smještene neke od najmoćnijih hrvatskih plemićkih obitelji. U takvim prilikama došlo je do zbližavanja svih koji su imali slične interese da bi se uspješnije zaštitili. Tako su se 8. listopada 1382. u zadarskoj vijećnici našli gradski predstavnici na čelu s rektorima među kojima se i tada nalazio Damjan Nassi. Oni su zajedno s Butkom, knezom krbavskim, sklopili sporazum o zajedništvu bratstvu i vječnom prijateljstvu te se zakleli na vjernost kraljicama Mariji i Elizabeti i svetoj mađarskoj kruni.⁷²

Uskoro su se Zadranima i krbavskim knezovima pridružili i knezovi bribirski⁷³ koji su također stali na stranu kraljicâ. Upućeno je i poslanstvo koje je kraljicama trebalo izraziti podršku, a činili su ga, kako se navodi, uz nadbiskupa još dva plemića.⁷⁴ Može se pretpostaviti da su za poslanstvo kraljici izabrane čelne osobe grada koje su posjedovale iskustvo u diplomatskim poslovima, pa je i ondašnji gradski rektor Damjan Nassi lako mogao biti u njemu. No daljnji tijek ovih zbivanja nije poznat.

⁷⁰ V. BRUNELLI, *Storia della citta*, 504.

⁷¹ Ferdo ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga", *Vjesnik zemaljskog arhiva*, VI./1904., 56, 8. X. 1382.

⁷² F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 5.

⁷³ V. BRUNELLI, *Storia della citta*, 504.

⁷⁴ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 5.

Mjesec dana nakon sporazuma Damjan je izvan političkih zbivanja. Dokumenti donose još po koji fragment iz njegove gospodarske djelatnosti. Spominje se brod tipa koka koji je jednom trećinom u Damjanovu vlasništvu, dok ostalo drže dva Đenovljana, od kojih je jedan i kapetan broda.⁷⁵ Tako štura vijest ne govori koju je ulogu brod imao u Damjanovim poslovima, ni koliko je gospodarsku korist donosio, a ne dopušta ni pretpostavku zašto su mu pritom partneri dva trgovca iz Genove. No koka je veći tip broda, pa i ne čudi da se razgovara o putovanju u Aleksandriju, što govori o veličini poslova i kapitala koju je Damjan imao. O tom je poslu sačuvana još jedna vijest iz sljedeće godine koja svjedoči kako dogovor nije bio dugoga vijeka jer je među partnerima i vlasnicima broda izbila svađa, pa je određen pomiritelj. Bio je to Damjanov prijatelj Krešo Rajnerijev od Varikaša.⁷⁶

U to je doba Damjan već u zrelim godinama i djeca su mu stasala, njegov sin Petar 1383. godine je na funkciji gradskog tribuna,⁷⁷ dok su mu kćeri stasale za udaju.

Nezaštićenost koju su osjetili dalmatinski gradovi nakon smrti kralja Ludovika posebno se osjetila u Dubrovniku, najistočnijem i najudaljenijem dijelu Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva. Tu je uz vječnu opasnost od Venecije postojala i snažna prijetnja s kopna, ponajprije od srpskih vladara, ali i od bosanskog kralja Tvrtka. Stoga i ne čudi da je odmah nakon kraljeve smrti, u jesen 1382., upravo tu pokrenuta inicijativa za stvaranje obrambenog saveza dalmatinskih gradova protiv vanjske opasnosti.⁷⁸ Premda se u nizu odluka dubrovačkoga velikog vijeća koje se odnose na pregovore o savezu sa Zadrom ne spominju imena, ipak se može iz prethodnih, a osobito dokumenata što slijede, zaključiti da to nije moglo proći bez „dubrovačkog prijatelja“ Damjana Nassija. Uz njega je svakako značajno i ime Kreše Rajnerijeva Varikaše koji je preko svoje druge žene bio povezan s Dubrovnikom i u njemu imao određen ugled.

Već je spomenuta Damjanova veza s tim gradom preko rođaka iz zadarskoga plemićkog roda Fanfonja koji su živjeli i umrli u Dubrovniku. U odlukama dubrovačkoga velikog vijeća spominje se u to doba „zadarski ambasador“, ali ne i njegovo ime. U ondašnjem Zadru, koliko se zna, samo je nekoliko ljudi imalo veze s Dubrovnikom, a u najužem su krugu svakako bili Damjan Nassi i često spominjani Krešo Varikaša (ako se izuzmu prije preminuli Marin i Černe, članovi obitelji Fanfonja). Indikativan je pogled iz udaljene dubrovačke perspektive

⁷⁵ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.II.F.19, f. 16r, 6. I. 1383.

⁷⁶ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.II.F.19, f. 18v, 15. I. 1384.

⁷⁷ DAZD, ZB, Johanis de Casulis, B.I.F.4/1, f. 252r, 13. III. 1383.

⁷⁸ Mihailo J. DINIĆ, *Odluke Veća dubrovačke republike*, knj. 3, Beograd, 1957., 262, 20. X. 1382.

gdje se u velikom vijeću, pri donošenju odluke o stvaranju saveza dalmatinskih gradova, Zadar u odnosu na sve ostale gradove ističe, pa se kaže „savez sa Zadrom i ostalim dalmatinskim gradovima.“⁷⁹

Godinu dana nakon spominjanja bezimenoga zadarskog poklisara, Damjan vezu s Dubrovnikom produbljuje tražeći preko prijatelja Kreše Varikaše muža za svoju kćer Dariju. U uputama Kreši tom prilikom Damjan kaže da to može biti bilo tko se Varikaši učini pogodnim (*quacumque persona ipsi procuratori melius videbitur*).⁸⁰ Izgleda da Krešo nije tražio baš preširoko, već je iz roda svoje žene Mence (Menčetić) odabrao mladića po imenu Ivan, ili kako ga dubrovački dokumenti nazivaju Đivo, i on je postao Damjanov zet. Vrijeme će dokazati da je izbor bio dobar. Naime, petnaestak godina poslije, kada je Damjan dobio zakup poreza tridesetine i soli na razini cijele Dalmacije, postavio je svog zeta za glavnog činovnika koji je tijekom cijelog mandata obavljao najveći dio poslova.

Da je u spisima dubrovačkoga velikog vijeća spomenuti nepoznati *zadarski poklisar* mogao biti Damjan Nassi, ide u prilog i podatak od 24. srpnja 1384. Tada su naime Dubrovčani položili zakletvu vjernosti kraljici Mariji i kralju Sigismundu u Dubrovniku, a to su obavili pred kraljevskim poslanicima, nekim Miklaušom iz Kostajnice i Damjanom Nassijem iz Zadra.⁸¹ Iz tog vremena ne postoje sačuvani kraljevski arhivi koji bi razotkrili kako je došlo do tog da ga kraljica izabere za svog predstavnika pri zakletvi, odnosno kako je uopće dospio u političke krugove izvan Zadra i dobio priliku da ga kraljevski dvor uvažava. Možda je tome pridonijela činjenica da je odredište njegova poslanstva Dubrovnik s kojim je imao dobre odnose. Svakako se čini da je jedan od najuglednijih Zadrana u Dubrovniku i da su dobri odnosi s tim gradom time konačno potvrđeni. Još je važnije da se tako na razini cijelog kraljevstva potvrdio kao cijenjena osoba na strani Budimskog dvora uz koji će ostati vezan sve do smrti.

Iz odgovora Dubrovčana razabire se strah od Mlečana, pa u vijesti koju Damjan mora odnijeti vladaru stoji da Dubrovčani mole da se s Venecijom sklopi mir, ali nikakav savez.⁸² Da je prijateljstvo Damjana s Dubrovnikom doista čvrsto i postojano, bit će još uočljivije nakon godinu dana iz jedne odluke velikog vijeća toga grada u kojoj ga se naziva „amico nostro“ i moli da nabavi za grad tri milijara soli kako najbolje umije.⁸³ Činjenica da ga vlast jednog od najznačajnijih jadranskih gradova naziva prijateljem od posebna je značaja jer mu osobno daje

⁷⁹ M. DINIĆ, *Odluke vijeća dubrovačke republike*.

⁸⁰ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.I. sv. I, f. 2r, 24. III. 1383.

⁸¹ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. XVII, 74, 24. VII. 1384.

⁸² M. DINIĆ, *Odluke vijeća dubrovačke republike*, 179, 17. VI. 1385.

⁸³ M. DINIĆ, *Odluke vijeća dubrovačke republike*, 12. V. 1386.

važnost koja nadilazi prostor što ga okružuju bedemi njegova rodnoga grada i penje ga na razinu cijele kraljevine.

Tri godine poslije (1389.) Damjan tu vezu s Dubrovnikom još i produbljuje jer tu udaje i svoju drugu kćer Katarinu. Izabranik je iz maloga plemićkog roda Benesca.⁸⁴

Ne zna se točno kada, no vjerojatno se i njegov najstariji sin i uvaženi doktor obaju prava Tebald Nassi, koji je diplomirao u Padovi i bio jedan od rijetkih doktora prava u to doba u gradu, također ženidbom povezao s Dubrovnikom.⁸⁵ O njemu je iz 1387. sačuvan dokument prema kojem je ostao dužan nekom firentinskom novčaru 250 dukata, umjesto i u ime Milana Jacomella iz Padove, što bi se moglo protumačiti kao dio starih studentskih dugova i veza.⁸⁶ Dok se taj učeni Zadranin još početkom devedesetih spominje u dokumentima kao zadarski rektor, krajem stoljeća spisi ga više ne bilježe, vjerojatno stoga što se oženivši se Dubrovčankom preselio u taj grad.

Inače, to je doba zaoštavanja političke situacije i izbijanja otvorenog nezadovoljstva protiv kraljice Marije i njezine majke Elizabete. Funkcije koje je obavljao ukazuju na to da je i Damjan u svemu tome morao sudjelovati. Odmah nakon Ludovikove smrti, kako je rečeno, već u drugoj polovici 1382. izabran je na rektorsku funkciju koja je potrajala do 1. prosinca 1383. Tri mjeseca poslije, u veljači 1383., spominju se vijesti o pobuni u kraljevstvu, pa su Zadar istog mjeseca posjetili kraljičin kapelan Nikola, prepošt Sv. Petra iz Požege i banov namjesnik Detrik Bebek (ili Bubek), koji su stali pred Veliko vijeće od 75 plemića, a među njima je vjerojatno bio i bivši i budući rektor Damjan Nassi. Kraljevsko je poslanstvo zahtijevalo od zadarskih plemića još jednu zakletvu vjernosti kraljicama, i to nad Biblijom i u pisanom obliku, što je i učinjeno 2. veljače.⁸⁷ Uočljiva je vladarska nesigurnost i nepovjerenje prema podređenima. Dva je mjeseca poslije Damjan ponovo izabran za rektora, što bi u kriznim vremenima moglo značiti da je uživao veliko povjerenje među sugrađanima. No, to ujedno znači i dobru upućenost u ondašnju političku situaciju u kojoj je dijelom i sudjelovao. Osim prema gradovima, čini se da se nepovjerenje vlasti odnosilo i na banove, što bi bilo objašnjenje za njihove tadašnje česte smjene. Upravo je na kraju Damjanova mandata na dužnost rektora 1. kolovoza 1383. u Zadar stigao novi ban Stjepan Lacković.

⁸⁴ DAZD, ZB, Raimundus de Modis. B.I.F.1, f. 390r, 21. IV. 1389.

⁸⁵ DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I. sv. 2, F.1. f.166r.

⁸⁶ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.IV.F.4, f. 76r, 18. IX. 1387.

⁸⁷ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 6.

Nezadovoljstvo se iz kraljevstva ubrzo prenijelo i na zadarski kraj, pa je u jesen 1383. započela pobuna vranskog priora Ivana od Paližne. Uslijedio je dolazak kraljicâ u Zadar i pokušaj gušenja pobune na Vrani, što su pratila pljačkanja zadarske okolice od strane priorove i bosanske vojske.⁸⁸

Istekom mandata rektora u ljeto 1383. Damjan neko vrijeme nije prisutan u zadarskom političkom životu. Tada u Dubrovniku, kao što je spomenuto, udaje kćer Dariju, a u ljeto na polaganju zakletve zastupa kraljice kada Dubrovčani polažu zakletvu vjernosti. Šture vijesti koje ga u tom jednogodišnjem razdoblju spominju u Zadru govore o bavljenju vinogradom na Dugom otoku prije polaska u Dubrovnik,⁸⁹ ali i posjedima na kopnu na lokalitetima Cernogoščina i Gomilica u Petrčanima.⁹⁰ Spominje se i vrt koji se, što je zanimljivo za urbanizam Zadra u XIV. st., nalazio pokraj trga (*in contrata Machianorum prope platea*), dakle usred grada.⁹¹ Na jesen 1384. ponovo je na najznačajnijoj gradskoj funkciji zadarskog rektora.⁹²

Ipak, najveći dio vremena u tom razdoblju Damjan provodi na sudu, najčešće kao zastupnik, odvjetnik ili nešto slično. Izbor prokuratora ili *commissaria* zasnivao se na bliskosti i prijateljstvu i u svakom je slučaju znak određenoga poslovnog ili privatnog povjerenja. Tako je primjerice Damjanu pri traženju zeta u Dubrovniku prokurator bio Krešo Rajnerijev Varikaša,⁹³ a Damjan je bio oporučni zastupnik njegovoj ženi.⁹⁴ Damjanu je drugom prilikom zastupnik bio sin Petar,⁹⁵ u drugom slučaju sin Tebald,⁹⁶ a jednom i rođak Juraj Nassi.⁹⁷

Posebno valja istaknuti da je Damjan Nassi niz godina bio zastupnik dominikanaca samostana sv. Platona. Naime, gradski su samostani birali svoje prokurateure i sindike među uglednim gradskim plemićima, ali su također i plemići vrlo često bili zastupnici tzv. malih ljudi poput krojača, pomoraca, stolara i sl.

Prema količini izvornog materijala koji se odnosi na te poslove, moglo bi se zaključiti da su plemići nemali dio vremena trošili na obavljanje takvih obveza.

U svojoj se poslovnoj djelatnosti Damjan susreo i surađivao s magistrom Petrom Monetarom (Novčarom), u nas najpoznatijim tadašnjim Firentincem.

⁸⁸ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 6.

⁸⁹ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. XVI, 443, 15. II. 1384.

⁹⁰ DAZD, ZB, Raimundus de Modis, B.I.F.1, f. 10v, 5. X. 1384.

⁹¹ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. XVI, 441, 9. II. 1384.

⁹² DAZD, ZB, Johanis de Casulis, B.I.F.4/2, f. 275r, 28. X. 1384.

⁹³ DAZD, ZB, Articutius de Rivignano, B.IV.F.I, f. 2r, 2. III. 1384.

⁹⁴ DAZD, ZB, Articutius de Rivignano, B.V. sv. III, F.4. f. 21v, 2. X. 1385.

⁹⁵ DAZD, ZB, Johanis de Casulis, B.I.F.1/4, f. 139v, 3. XI. 1400.

⁹⁶ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV.F.80, f. 22r, 31. XII. 1398.

⁹⁷ DAZD, ZB, Raimundus de Modis. B.I.F.1, f. 373v, 14. II. 1389.

Vjerojatno će proteći još dosta vremena dok historiografija o toj osobi ne kaže svoju posljednju riječ. Čak se ne zna ni kojoj je od velikih bankarskih kuća iz Firence pripadao, ni kako je i s kolikim kapitalom došao u ove krajeve, ali je njegov udio u financijskim poslovima bio golem i s time usko povezan s tržištem soli. U nekim se manjim poslovima, pri kraju Petrova života, s njim susreo i Damjan Nassi.

Bili su susjedi u selu Gomilica gdje su posjedovali susjedne vinograde. Jednom mu je prigodom Damjan bio svjedok pri prodaji zemlje, a bili su i rodbinski povezani jer je magister Petar Monetar vjenčao kćer Luciju za Damjanova nećaka Nikolu, sina Damjanova bratića Grgura. Treba dodati da je Petrova kćer za dotu dobila čak 1.200 zlatnih dukata, što je za zadarske i dalmatinske prilike bila iznimno visoka svota.⁹⁸

Taj je moćni čovjek pri kraju karijere i života, kako se čini, uletio u neke neuspješne poslove i namnožio dugove. I Damjan Nassi bio je među onima u kojih se magister Petar Monetar zadužio, i to za 150 dukata.⁹⁹ Na kraju je umro i ostavio dugove svojim nasljednicima i o njima su se nakon Petrove smrti vodili sudski procesi.¹⁰⁰ Damjan je u ime duga dobio dva milijara soli, jedan na Pagu, a drugi u Zadru, zatim dva broda nepoznate veličine i neke kože.¹⁰¹ Petar Monetar bio je negdašnji generalni zakupnik najznačajnijega kraljevog poreza na sol i tridesetinu, a Damjan je tu funkciju preuzeo nekoliko godina poslije. Možda je bivši generalni trigesimar Petar pomogao Damjanu da uđe u visoke poslovne krugove ondašnjeg kraljevstva koji su mu omogućili tako značajne funkcije. Damjan je nakon Petrove smrti bio u dobrim odnosima s njegovim sinom Danijelom. Kad je Damjanov sin stasao, otac ga oslobađa pravne vezanosti sa sobom, zapravo dopustio mu je osamostaljenje (*emancipacio*). Tom činu značajnom u životu svakoga mladog čovjeka svjedok je bio upravo Danijel, sin pokojnog magistra Petra Monetara iz Firence.¹⁰²

Tadašnje su političke prilike u kraljevstvu bile su posebno burne. Najprije je krajem 1385. doveden na prijestolje, a potom početkom 1386. i ubijen Karlo Drački, da bi potom za odmazdu početkom 1387. uslijedilo zarobljavanje kraljicâ i smrt starije kraljice Elizabete u Novigradu.

U svim se tim zbivanjima Damjan ne spominje. No upravo tada postoje mnogi podatci o njegovoj gospodarskoj djelatnosti. U kolovozu sljedeće 1385. godine zajedno s Ivanom Casarolom uzima gradsku daću *quartam et canestrum*

⁹⁸ DAZD, ZB, Raimundus de Modis, B.I.F.1, f. 284r, 11. VII. 1388.

⁹⁹ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.34, f. 9v, 28. VI. 1390.

¹⁰⁰ DAZD, CMC, K.2., sv. 6, f. 25, 17. X. 1390.

¹⁰¹ DAZD, CMC, K.2., sv. 3, f. 75v, 23. I. 1391.

¹⁰² DAZD, ZB, Johannis de Casulis, B.I.F.1/4, f. 139v, 3. XI. 1400.

u zakup na godinu dana za 490 libara.¹⁰³ Uskoro je još jednom uložio novac zajedno s rođakom Kolanom, sinom pok. Marina Fanfonje, i od općine na dražbi na 5 godina zakupio Otok sv. Marije (*Insula s. Marie*), odnosno Dugi otok.¹⁰⁴ Nije lako vrjednovati ta dva poslovna poteza. Daća *quarta ad canestrum* potpuno je nepoznata u dosadašnjoj historiografiji. Nema je među poznatim daćama ni u zadarskom statutu, a navedeni je dokument jedini izvor. Cijena od 490 libara na godinu za općinsku je daću prilično niska, što bi značilo da pripada manje privlačnima, pa je to vjerojatno i razlog zašto se ne spominje. Nasuprot njoj zakup Dugog otoka vrijedan je poslovni pothvat i šteta je što se ne spominje vrijednost zakupa toga najvećeg otoka zadarskog arhipelaga. Za poznavanje sustava funkcioniranja zakupa važno je što u izvješću stoji da je zaveden u „Katastru zakupnina“ (*in catastro incantus*), tj. da postoji posebna knjiga u koju su se zavodili općinski zakupi.¹⁰⁵

Baš je u to vrijeme nastala već spominjana zamolba dubrovačke komune koja ga naziva *amicus noster* i u kojoj se traži da im nabavi tri milijara soli, što je Damjan uz sve svoje poslove i odradio.

Briga oko posjeda uključivala je uz one izvan grada i sva mjesta unutar gradskih zidina. Na više se položaja u gradu spominju mjesta (*loca*), odnosno čestice i kuće koje je posjedovao. Ako bi ih se pokušalo kvantificirati, barem prema učestalosti u dokumentima, onda se može reći da se najviše podataka odnosi na posjedovanje parcela i kuća u kvartu crkve sv. Silvestra (*in contrata s. Silvestri*, odnosno sv. Tome)¹⁰⁶ gdje je izgleda bilo i mjesto stanovanja njegovih sinova.¹⁰⁷ Ako se tome pridoda i činjenica da je s njim graničila i kuća rođaka Zoila Nassija, onda se može pretpostaviti da im je tu bila djedovina, tj. gradske obiteljske kuće Nassija. Čini se da nije bio u dobrim odnosima s prvim susjedom Mazolom Fanfonjom, a o tome svjedoče dva sudska spisa.¹⁰⁸ Netrpeljivost je bila tolika da su, čini se, unajmili majstora da između njih podigne visoki zid (*unum murum inter domum dicti Magioli de Fanfogna et dicti ser Damiani*).¹⁰⁹

Druga se kuća u kojoj je vjerojatno živio nalazila u okrugu crkve sv. Vida, sjeveroistočno od samostana sv. Marije.¹¹⁰ Tamo je 1393. Damjan pred bilježnikom

¹⁰³ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.IV.F.2, f. 87r, 31. VIII. 1385. O kojoj se daći radi nije moguće utvrditi.

¹⁰⁴ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.I. sv. II, f. 80r, 5. X. 1386.

¹⁰⁵ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.I. sv. II, f. 80r, 5. X. 1386.

¹⁰⁶ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.I. sv. 3, F.2. f. 15r, 9. VIII. 1387.

¹⁰⁷ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.II.F.VI, f. 69v, 30. IV. 1392.

¹⁰⁸ DAZD, CMC, K.2., sv. 7, f. 34r, 15. I. 1385.

¹⁰⁹ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.II.F.11, f. 1r, 4. III. 1378.

¹¹⁰ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.II.F.VI, f. 169r, 29. VII. 1393.

A. Rivignanom pristao biti zastupnik gospođi Suzani, zadarskoj plemkinji iz roda Georgiisa, inače udovici pokojnoga bribirskog kneza Ivana Petrovića, pokojnog Nikole, i tom prilikom obećao da će je zastupati u svim poslovima.¹¹¹

Inače se u kvartu sv. Vida upravo tada znatno proširio jer kupuje i mijenja parcele za susjedne u vlasništvu samostana sv. Marije. To je posebno važno ako se poveže sa spomenom hospicija Damjana Nassija na toj adresi.¹¹² Pa, ako se doista radi o konačištu koje je držao u toj kući u kvartu sv. Vida, onda je potreba za širenjem prostora oko te kuće sasvim razumljiva.

Upravo se ta kuća po svemu sudeći spominje i 1402. kada je Damjan postao politički protivnik ondašnje Ladislavove vlasti u Zadru. Zbog toga je morao napustiti grad, a njegova je kuća dana na korištenje napuljskom admiralu Aloiziju Aldemarescu.¹¹³ To bi ukazivalo na njezinu veličinu i raskoš pa se zasigurno može svrstati među bolje gradske palače toga doba. Za takvo stajalište postoji još jedna sačuvana potvrda. Naime, nedugo nakon tih događaja Venecija je radi svojih probitaka tu kuću ustupila bosanskom vojvodi Sandalju Hraniću.¹¹⁴

Krajem je stoljeća Damjan kao već star čovjek u dva navrata dao samostanu i redovnicima sv. Platona, koje je dugo godina zastupao, najprije prihode od nekoliko kuća i zemljišta u blizini samostana da mole za njegovu dušu,¹¹⁵ a drugi put kao *elemozinu* prihode od najma jedne kuće s okućnicom u istom okrugu sv. Platona.¹¹⁶ Pokraj prolazi put (ili puteljak) koji notar naziva *androna dicti ser Damiani*,¹¹⁷ što bi ukazivalo da je cijeli prostor, dakle i okolne zemljišne čestice, bio u Damjanovu vlasništvu. Zbog poblize orijentacije i lokacije tih čestica u opisu njihovih granica na više se mjesta kaže da im se sa sjeveroistoka nalazi kneževa palača.¹¹⁸

Za srednjovjekovni zadarski urbanizam zanimljivo je da u jednom dokumentu stoji da Damjan Nassi u blizini glavnoga gradskog trga u tzv. *contrata Marchianorum*, dakle u ulici ili kvartu u kojem su pretežito boravili trgovci iz pokrajine Marke s druge strane Jadrana, posjeduje kuću *cum viridario*.¹¹⁹ To u

¹¹¹ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.II.F.VI, f. 169r, 29. VII. 1393.

¹¹² DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I.F.11, f. 160r, 10. IX. 1393. Prema klasičnom latinitetu to je konak ili prenočište, ali se u srednjem vijeku taj pojam proširio i na običnu kuću, tako da se sa sigurnošću ne može utvrditi o čemu se točno radi.

¹¹³ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 36, 28. I. 1403.

¹¹⁴ Š. LJUBIĆ, Listine, sv. VI, 167, 18. VI. 1411.

¹¹⁵ T. SMIČIKLAS, Diplomatički zbornik, sv. XVIII, 371, 29. IX. 1398

¹¹⁶ DAZD, ZB, Johanis de Casulis, B.I.F.1/4, f. 135r, 30. IX. 1398.

¹¹⁷ DAZD, ZB, Johanis de Casulis.

¹¹⁸ DAZD, ZB, Johanis de Casulis, B.I.F.1/4, f. 135r, 30. IX. 1398.; 27. I. 1398. Petrus de Sercana, B.IV.F.71, f. 21v.

¹¹⁹ T. SMIČIKLAS, Diplomatički zbornik, sv. XVI, 441, 9. II. 1384.

klasičnom latinskom jeziku doslovno znači vrt za zabavu, a u srednjovjekovlju je značenje malo promijenjeno, pa Du Cange to prevodi kao „travnato dvorište“ ili „travnjak“. Unutar zidina srednjovjekovnoga grada česte su kuće s okućnicom, ali ipak ne toliko blizu glavnog trga. Ako se zaista nije radilo o uobičajenoj okućnici, već o nekom travnjaku ili parku za opuštanje, onda to pomalo asocira na renesansne vrtove.

U gradu se Damjanove nekretnine spominju na još nekim mjestima (*loca*) poput one u četvrti sv. Mihovila u blizini nekog stolara (*marangone dicto Brusac*)¹²⁰ i na području Pusterle.¹²¹

Mjesec dana nakon vijesti o ubojstvu kraljice Elizabete (16. I. 1387.), dok je još sudbina njezine zatočene kćeri kraljice Marije bila neizvjesna, u Zadru su se okupili glavni predstavnici pobunjenika, biskup Pavao Horvat i knez Toma, brat priora Ivana od Paližne, i krenuli preko Jadrana u Apuliju. S njima su išli i zadarski predstavnici, već spomenuti Pavao Georgiis i prema de Paulu „još neki zadarski plemići.“¹²² Dakle, to je bila politička struja koja se zalagala za dolazak na vlast napuljskog ogranka anžuvinske dinastije, protiv Ludovikovih nasljednica na hrvatsko-ugarskom prijestolju. Damjan je već do tada svojim djelovanjem dokazao svoju odanost kraljicama, pa će ga upravo zbog toga, kao odanu osobu, i kralj Sigismund uskoro postaviti na neke značajne funkcije. Stoga se s velikom sigurnošću može pretpostaviti da nije bio u poslanstvu Anžuvincima u Napulj među onim navedenim „nekoliko zadarskih plemića“.

U to su se doba zadarski plemići u velikom vijeću u više navrata međusobno zaklinjali na slogu i mir, što bi ukazivalo na stranačke borbe u tom najvišem upravnom tijelu u gradu. Moglo bi se pretpostaviti da su suprostavljene strane, što je već zabilježeno i u literaturi, bile „probosanska“, odnosno ona sklona Napuljskom Kraljevstvu, i „Sigismundova“.¹²³ Damjan je najvjerojatnije bio u drugoj struji koja je, kako se čini, još uvijek prevladavala početkom devedesetih godina. To se odražavalo i u zakletvi zadarskih plemića koji su se, osim na uzajamnu vjernost i udruživanje svih snaga u obrani grada, zakleli i na vjernost kralju Sigismundu.¹²⁴ Dakle, Damjan je bio u prevladavajućoj skupini u gradu naklonjenoj Sigismundu, što međutim neće dugo potrajati, pa će se Damjan uskoro naći u nemilosti.

¹²⁰ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.I. sv. 3, F.4. f. 14r, 28. II. 1389.; DAZD, CMC, K.3., sv. 2, F.2. f. 141r, I. VI. 1397.

¹²¹ DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I. sv. 2, F.1. f. 266v, 21. I. 1402.

¹²² F. ŠIŠIĆ, „Ljetopis Pavla Pavlovića“, 10, 22. II. 1387.

¹²³ Opširnije o tome u N. KLAJČIĆ, I. PETRICIOLI, *Povijest Zadra u srednjem vijeku*, 363 – 365.

¹²⁴ N. KLAJČIĆ, I. PETRICIOLI, *Povijest Zadra*, 363 – 365.

Stanje je nakon Ludovikove smrti na tom području bilo obilježeno i događanjima vezanim uz otok Pag u kojima je Damjan Nassi također aktivno sudjelovao. U neredima što su obilježili to razdoblje i Pažani su pokušali ostvariti stare težnje te se osamostaliti od Zadra. U ožujku 1394. započela je oružana pobuna protiv zadarske vlasti i tada su protjerani njezini predstavnici.¹²⁵ Upravo je u to vrijeme, uz Andriju Grisogona i Marina Ginanisa, gradski rektor bio Damjan Nassi.¹²⁶ Na vijesti o pobuni stigla je iz Zadra najprije gradska galija koju je opremio Juraj Zadulini, a vodio ju je Damjan sa savjetnicima Andrijom Grisogonom i Krešom Varikašom. U uputama Velikog vijeća izričito se kaže da svi moraju slušati naređenja Damjana Nassija kao vrhovnog zapovjednika (*capitaneo nostro generali*).¹²⁷ Vjerojatno nije postavljen na čelo zato što je bio rektor, a ni spomenuta dvojica savjetnika nisu bili rektori, već je ponajprije zahvaljujući svojim sposobnostima nadmašio sugrađane i postavljen na tu osjetljivu funkciju. Ali mu se upravo zbog toga može pripisati i dio krivnje za zlodjela koja su Zadrani u toj akciji počinili nad paškim stanovništvom.

Još 24. ožujka Paulus spominje vješanja i mučenja istaknutih Pažana,¹²⁸ a već se osam dana poslije kao čelna osoba u gušenju paške pobune spominje Damjan Nassi, zajedno s Jakovom Radučem i Marinom Ginanisom, u zadarskom poslanstvu koje se upravo vratilo iz službenog posjeta Veneciji.¹²⁹ Brzina kojom je sve to obavljeno ukazuje na važnost ove posjete. Njezin bi se pravi razlog tek mogao nagađati. Nakon onoga što su počinili na Pagu, Zadrani su se morali malo uplašiti da se Venecija ne umiješa u sukob, a i Pažani su je mogli pozivati u kriznim trenucima, stoga je zadarsko poslanstvo moralo brzo reagirati i pokušati sve izgaditi u Veneciji.

Valja reći da je u paškoj pobuni najprije stradala zadarska imovina, posebno solane i popratna skladišta. I Damjanu je na Pagu stradalo 100 ploča *scrisa*¹³⁰ i 150 modija vina smještenih u njegovu magazinu, pa je nakon gušenja pobune zahtijevao da mu se šteta nadoknadi iz konfiscirane imovine pobunjenika.¹³¹

Inače je već 1. kolovoza 1394. Damjan ponovo, po drugi put ove godine, imenovan za rektora, ali iz nepoznatih razloga na samo dva mjeseca.¹³²

¹²⁵ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 23, 11. III. 1394.

¹²⁶ T. SMIČIKLAS, Diplomatički zbornik, sv. XVII, 571, Spominje se kao rektor 1. II. 1394.

¹²⁷ T. SMIČIKLAS, Diplomatički zbornik, sv. XVII, 582, 15. III. 1394.

¹²⁸ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 23.

¹²⁹ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 23, 2. VI. 1394.

¹³⁰ Na temelju dosadašnjih spoznaja objašnjenje ovoga nije moguće pronaći.

¹³¹ DAZD, CMC. K.3., sv. 2, F.2. f. 87r, 17. VIII. 1394.

¹³² F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 20, 1. VIII. 1394.

Međutim, kao što je poznato, ni paškoj priči tu nije bio kraj. Uskoro se u sukob umiješao i kralj Sigismund i naredio provođenje istrage, a cijeli će se slučaj rješavati godinu i pol poslije na poznatom saboru u Ninu 1396.¹³³

U Nin su Zadrani kao predstavnike poslali Pavla Georgiisa, Marina Ginanisa i Pavla de Paula. Među njima nije bilo Damjana kao voditelj gušenja paške pobune. Možda je razlog i to što se pojačano bavio organizacijom mreže komora soli. Upravo se od 12. lipnja do početka srpnja obnavlja splitska komora pri čemu je nazočnost vodećih kraljevih činovnika zasigurno bila neizbježna. Konačni je zaključak ninskog sabora bio pogibeljan za Zadar. Pag mu je bio oduzet i stavljen pod kraljevu vlast. Na to je u Zadru odmah prosvjedovalo Veliko vijeće, izabrano je povjerenstvo od šest najistaknutijih osoba u gradu, među kojima je dakako bio i Damjan Nassi, i dana mu je puna sloboda djelovanja. Moglo bi se pretpostaviti da je upravo Damjan kao kraljev glavni činovnik za najunosniji porez u Dalmaciji izabran kako bi pred kraljem bili povećani izgledi za uspjeh. Damjanov položaj nije bio ni lak ni jednostavan. Funkcija generalnog trigesimara svakako ukazuje na njegovu odanost i podobnost kralju. Ulaskom u spomenuto poslanstvo koje bi trebalo od kralja izmoliti povrat otoka Paga, ponovo je morao svoje povjerenje stečeno kod Sigismunda izlagati riziku zbog gradskih interesa. Međutim, o radu tog povjerenstva nema nikakvih sačuvanih podataka.

Nekako iz tog doba, iz prvih mjeseci 1395., sačuvan je jedan podatak koji bi se mogao svrstati u područje kulture. Premda je dokument s tim podatkom izgubljen, sačuvana je regesta¹³⁴ iz koje se vidi da je Damjan 18. travnja 1395. naručio od čuvenog slikara Menegela sliku Bogorodice, i to ne jednostavnu ni jeftinu već po svemu sudeći prilično raskošnu. Kaže se da je Damjan sliku platio 36 dukata, što je pravo malo bogatstvo, a Menegelo ju je morao izraditi prema poliptihu iz crkve sv. Frane koji je također izradio isti slikar i po istoj cijeni.¹³⁵ Trošenje toliko novaca na jednu sliku zasigurno ukazuje na određenu sklonost prema lijepim stvarima. Može se pretpostaviti da to nije jedini sličan izdatak, odnosno da mu je palaču u četvrti sv. Vida krasila još pokoja lijepa i vrijedna slika.

Nedugo nakon zbivanja u Ninu uslijedila je Sigismundova katastrofa u bitci kod Nikopolja. Kad se Sigismund konačno uspio vratiti iz te neuspjele avanture, zatekao je kraljevstvo u potpunoj anarhiji i u iščekivanju novog vladara iz Napulja. Dakako da je sa Sigismundove strane uslijedila žestoka reakcija. Već je na putu iz Splita prema Mađarskoj sazvao sabor u Kninu. Tamo su bili

¹³³ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 21, 24. VI. 1396.

¹³⁴ Vidi G. FERANTE, *Regesti, Vannes Bernardi de Firmo*, Znanstvena knjižnica Zadar, Zbirka rukopisa, Ms. 461.

¹³⁵ E. HILJE, *Gotičko slikarstvo u Zadru*, Zagreb, 1999., 52.

pozvani i Zadrani koji su se nakon gubitka Paga sve više priklanjali Ladislavu, a trebali su poslati predstavnike, i to one koje je kralj odredio. Predstavnici su trebali biti deset plemića na čelu s Paulusom de Paulom, među kojima su bila i tri okrivljena člana iz roda Grisogono. Nekoliko dana potom stigli su i drugi zadarski plemići među kojima je bio i Damjan.¹³⁶ Ako su rektori bili izabrani po ustaljenom redu, onda je u vrijeme odlaska u Knin, za razdoblje od 1. prosinca do 1. travnja 1397., Damjan trebao biti jedan od gradskih rektora, zajedno s Kožom Benjom i Paulom de Paulom.¹³⁷

Dakle, i u Kninu je ponovno imao dvojnu ulogu. S jedne je strane bio zadarski rektor, a s druge generalni kraljev činovnik za glavni porez u Dalmaciji na sol i tridesetinu. Na udaru su kralja tada bili svi koji su nešto značili u gradu. Poimence, kako navodi Paulus de Paulo, bili su to trojica iz roda Grisogono, braća Matafari (Guido, Ludovik i nadbiskup Petar) i doktor prava Jakov Raduč.¹³⁸ Teško je reći kakav je stav prema tim zbivanjima zauzeo Damjan. Tada je bio gradski rektor, a ponovo je za rektora izabran iste godine u kolovozu.¹³⁹ Rektore su birali zadarski plemići u velikom vijeću, pa bi se iz toga ponovnog izbora moglo zaključiti da su sugrađani bili zadovoljni njegovim ponašanjem u Kninu. No to je već doba (1397. godina) kada je posao s tridesetinom i soli praktički posustajao, a sljedeće se godine na toj funkciji spominje druga osoba. Ipak, njegovu ulogu u tim složenim zbivanjima nije lako ocijeniti, jer se čini da je Damjan do smrti ostao kraljev pouzdanik, pa je zato i umro u progonstvu izvan rodnoga grada.

Njegova gospodarska djelatnost bila je u sjeni njegovih društvenih i političkih aktivnosti. Rečeno je već da zemljišni posjed njega i njegove obitelji vjerojatno nije bio osnovni izvor bogatstva tog ogranka roda Nassi. Tek se povremeno pojavi pokoji podatak o kupnji, prodaji ili dodjeli na obradu ponekog komada zemlje. Već je spomenut onaj dio njegovih posjeda smještenih na otocima i u bližoj zadarskoj okolici, dok nije poznato je li išta posjedovao u dubini zadarskog zaleđa. Prve vijesti o tim udaljenijim terenima javljaju se tek u devedesetim godinama, pa se može zaključiti da je sve to stekao upravo Damjan.

Prema sačuvanim izvorima teško je nešto reći o pojedinim posjedima, no značajna je činjenica da je on preko njih zašao u novo i drugačije društveno, pravno i političko područje. U dubini zadarskog zaleđa našao se usred hrvatskog teritorija, okružen hrvatskim plemićkim rodovima te njihovim običajima i pravnim uzusima. Svemu tome morao se prilagoditi, pa ga zatičemo i na sudu

¹³⁶ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 23, 14. I. 1397.

¹³⁷ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 56.

¹³⁸ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 23.

¹³⁹ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.II.F.VII, f. 16r, 24. VIII. 1397.

hrvatskih plemenitih ljudi u Podgrađu pokraj današnjeg Benkovca. Čini se da su odnosi s novim susjedima bili dobri.

Prvi Damjanov posjed kojim se primakao istočnoj granici zadarskog distrikta bio je u selu Uštupak, a podatci o vlasništvu nisu stariji od 1390. Nakon toga slijede i prvi podatci o Damjanovim zemljištima smještenima izvan zadarskog distrikta.

Damjan 27. II. 1392. kupuje od Tugomirića zemlju u Radobudićima i Krnezi i tako radi prvi nam poznati iskorak izvan zadarskog distrikta na hrvatski teritorij.¹⁴⁰ Ipak, taj prvi pokušaj nije bio najsretniji. Dvije godine nakon kupnje u Radobudićima, 25. kolovoza 1394. završio je na sudu u parnici s Vlatkom Segatićem. Sud je bio u Podgrađu, dakle prema hrvatskom običajnom pravu. Ne spominje se razlog sukoba, ali prema dokumentu o imenovanju opunomoćenika, Damjana čeka parničenje i s drugim vlasnicima zemlje u tom selu (... *et cum quacumque alia persona...*).¹⁴¹ Izgleda da je među potencijalnim parničarima s Damjanom bio i jedan preminuli hrvatski plemić, Vitko Radobudić iz istoimenog sela. Naime, protiv njega je Damjan, preko ostrovačkog kneza Nikole od Paližne i zadarskog kaptola, pokrenuo cijelu mašineriju tadašnjega upravnog sustava na terenu. Imenovao je povjerenstvo na čelu sa zadarskim kanonikom Matejem Salešićem i kraljevim izaslanikom Danijelom iz Karina koje je trebalo utvrditi je li rečeni Vitko Radobudić potekao iz zakonite bračne veze. Zato je povjerenstvo trebalo ispitati stanovnike „oba spola“ u župi sv. Mihovila, Radobudićima, Trnovu i drugim mjestima Hrvatske, i to, kako se izričito kaže, među hrvatskim plemićkim rodovima poput Kačića, Prtičevića, Tugomirića, Zorinića, Stupića, Mogorovića, Polečića i Kvirinića. Razlog pokretanja cijeloga tog postupka vjerojatno je povezan uz tadašnje i buduće Damjanove posjede u tom kraju. Čini se da su im se negdje interesi sukobljavali pa bi to trebao biti razlog da je Damjan posegao za „niskim udarcima“. Ipak, zadarski plemić nije imao sreće jer je na kraju istrage zaključeno da je Vitko Radobudić doista bio pravi plemić i da potječe iz zakonite bračne veze.¹⁴² Ovaj događaj ukazuje na značaj Damjana Nassija među hrvatskim plemstvom u zaleđu.

Ne zna se tijek procesa pred sudom u Podgrađu, gdje se u svibnju 1395. Damjan trebao ponovo pojaviti pa je, jer je bio spriječen, imenovao za zastupnika nekog Vuka Mikloušića.¹⁴³ Iste godine dio zemlje nasadene vinovom

¹⁴⁰ Mladen ANČIĆ, *Srednjovjekovni registri zadarskoga i splitskoga kaptola, 1. Registar Artikucija de Rivignana*, 27. II. 1392., Zagreb, 2007., 183.

¹⁴¹ M. ANČIĆ, *Srednjovjekovni registri*, 1, 44, 25. VIII. 1394.

¹⁴² M. ANČIĆ, *Srednjovjekovni registri*, 3, *Registar Artikucija de Rivignana*, 54, 27. X. 1394.

¹⁴³ M. ANČIĆ, *Srednjovjekovni registri*, 3, *Registar Artikucija de Rivignana*, 67, 24. V. 1395.

lozom u Radobudićima, možda upravo one koja je bila predmetom spora, daje na obradu nekom seljaku iz Kamenjana, i to je posljednja vijest o Damjanovim poslovima u tom selu.

Drugom je prilikom Damjan kupio zemlju od Bribiraca, i to baš od plemena Šubića. Zemlja veličine 64 gonjaja bila je u Kamenjanima, selu koje je krajem XIV. st. bilo u granicama zadarskog distrikta.¹⁴⁴ To dokazuje da su Šubići posjedovali zemlju u zadarskom distriktu, vjerojatno stoga što se distrikt proširio na njihovo nekadašnje imanje. Isto je tako sasvim vjerojatno da je sve do prodaje Damjanu nad njom važio sustav hrvatskoga običajnog prava i da je tek prodajom zadarskom plemiću u cijelosti uključena u zadarski teritorijalni i pravni sustav. Kao potvrda njezina podrijetla možda je najbolji pokazatelj da se ta zemlja u zadarskom distriktu prodaje, kako se kaže, „po mjeri Hrvata“,¹⁴⁵ što je zasigurno ostatak iz vremena kad je to područje bilo dio hrvatskog, a ne zadarskog teritorija. S druge se strane može uočiti i određena povezanost Damjana sa Šubićima kad nakon spomenutog zastupanja Suzane od njih kupuje 64 gonjaja zemlje u Kamenjanima.

Čini se štoviše da poslovni odnosi sa Suzanom i Bribircima nisu bili zaključeni. Damjan je početkom XV. st., tada već u poodmakloj dobi, kupio zemlju izvan zadarskog distrikta na tri mjesta: u Hrašćanima, Vrpljanima i Biljanima, sveukupne veličine šest ždrijebova.¹⁴⁶ Zemlja je pripadala hiži Petrovića, a prodavala ju je već spomenuta Suzana, zadarska plemkinja iz roda Geogriisa, udovica pokojnoga bribirskog kneza Ivana Petrovića.

Sve je do sada opisano iz poslovnog života Damjana Nasisa manje važno u usporedbi s onim što će uslijediti. Sredinom devedesetih on će ući u visoke poslovne krugove u kojima se obrću veliki ulози. Upravo usred opisanih zbivanja, dakle nakon paške pobune i njezina gušenja u kojem je Damjan vrlo aktivno sudjelovao te u vrijeme sređivanja vlasništva nad zemljom u zadarskom zaleđu, pojavljuje se u izvorima vijest da je Damjan Nassi izabran za glavnoga kraljevog činovnika za ubiranje poreza na sol i poreza na tridesetinu od uvoza i izvoza na razini cijele pokrajine Dalmacije.¹⁴⁷

Kralj Sigismund je, kako se čini, nakon obnove kraljevske vlasti nad Dalmacijom i Hrvatskom odlučio obnoviti sustav kraljevskog poreza na sol i tridesetinu i ponovo ga podrediti sebi.¹⁴⁸ U razdoblju nakon smrti kralja Ludovika

¹⁴⁴ M. ANČIĆ, *Srednjovjekovni registri*, 3, *Registar Artikucija de Rivignana*, 40, 8. VIII. 1394.

¹⁴⁵ M. ANČIĆ, *Srednjovjekovni registri*, 3, *Registar Artikucija de Rivignana*, 40, 8. VIII. 1394.

¹⁴⁶ M. ANČIĆ, *Srednjovjekovni registri*, 3, *Registar Petra de Sercane*, 163, 20. V. 1402.

¹⁴⁷ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.52, f. 6r, 7. I. 1395.

¹⁴⁸ To smatra i najbolji poznavatelj ove problematike, T. Raukar.

i borbe oko prijestolja ubiranje tog poreza najprije su sebi prisvojile općine, a potom i bosanski kralj nakon uspostavljanja vlasti nad Dalmacijom. Sigismund je kronično bio bez novaca, pa je stoga krenuo u obnovu sustava kraljevskih komora (*Camera regia*) za prikupljanje poreza. Za to su mu bili potrebni novi i odani ljudi. Angažirao je novog bana Nikolu Gorjanskog po čijem su naređenju ondašnji zadarski rektori Paulus de Paulo, Damjan Benja i Toma Petrico 7. siječnja 1395. smijenili dotadašnje zakupnike poreza Petra Nassija, Jurja Drassilla i Petra, sina protomagistra Andrije, te na njihovo mjesto na čelo tog poreza zvanog trigesima imenovali Damjana Nassija i Jurja Rosu.¹⁴⁹ Njih su dvojica dobila nadzor nad svim poslovima koje je *Camera regia* imala u doba Ludovika (tridesetina, prodaja soli i izvozna daća na sol).

Ni Damjan ni njegov ogranak roda Nassi nisu se dotada u izvorima povezivali s proizvodnjom ili prometom solju, ali se u više navrata mogla uočiti njegova bliskost s tim poslovima. Najočitiji je primjer već spomenuta zamolba Dubrovčana iz 1386. godine za nabavu 3 milijara soli. Ako se pridoda i činjenica da je Damjan nekoliko godina ranije u istom gradu bio kraljičin predstavnik pri zakletvi Dubrovčana na vjernost vladarskoj kući, može se zaključiti da se radilo o osobi iskusnoj u diplomaciji, poznatoj izvan granica svojega grada, pa i u Budimu. Bio je, kako se čini, istodobno nekim nepoznatim putovima povezan s trgovinom solju. Na Pagu je doista posjedovao magazin, ali kad su pobunjeni Pažani u nj provalili, našli su samo određenu količinu vina i neke ploče. To bi značilo da je i na Pagu imao više veze s nekim drugim proizvodima nego sa solju.¹⁵⁰

Stoga se za Damjana može reći da se nije uklapao u obrazac velikih trgovaca solju poput njegova partnera Jurja Rose. Bio mu je vjerojatno dodijeljen zato što je sin Mihovila Rose, staroga kraljevog trigesimara, i zato što je i sam bio iskusan u tom poslu. Možda se već pri odabiru novih poreznika za sol i tridesetinu nastojala postići sprega sposobnosti potrebnih za taj posao, jer se s jedne strane našao Damjan, političar s brojnim mandatima na mjestu gradskog rektora, iskusni diplomat i sudionik važnih poslanstava, a s druge Juraj Rosa, iskusan trgovac solju.

U to su doba, kako je rečeno, Damjan i Juraj postali nositelji najunosnijeg posla u Dalmaciji. Kako se takav posao ne stječe lako, ne iznenađuje što su istog dana dotadašnji činovnici poreza na sol i tridesetine Petar Gallo, Šimun Detriko i Miha Soppe, sva trojica zadarski plemići, podnijeli žalbu na banovu odluku o smjeni.¹⁵¹ U sačuvanom dokumentu zadarski gradski rektori traže od njih kopiju

¹⁴⁹ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.52, f. 5v, 7. I. 1395.

¹⁵⁰ DAZD, CMC. K.3., sv. 2, F.2, f. 87r, 17. VIII. 1394.

¹⁵¹ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.52, f. 6r, 7. I. 1395.

žalbe i obećavaju da će je vratiti. Na istom je sastanku, vjerojatno nakon ozbiljnije rasprave, došlo i do dogovora, odnosno do određenog popuštanja novih kraljevih činovnika Damjana i Jurja. Dozvolili su starim ubiračima poreza da nastave s tim poslom do kraja godine (bilo je to dakle do 25. ožujka) i da dotad slobodno prodaju sol po cijeni koja je vrijedila u Dalmaciji. Popuštanje novih trigesimara dotadašnjima moglo bi se obilježiti kao svojevrsna slabost.¹⁵²

No to bi bio tek prvi znak slabosti. Mjesec dana poslije dali su četvrtinu tridesetine u zakup knezu Butku Krbavskom čime su opet potvrdili svoju slabost.¹⁵³ Da bi se to shvatilo, potrebno je razumjeti složene odnose na široj razini, gdje je položaj Zadra i njegovih stanovnika u dobroj mjeri određen odnosom snaga u zaleđu. A tamo su knezovi krbavski uz još neke hrvatske plemićke obitelji bili među najznačajnijima. Već je spomenuto da se knez Butko odmah nakon Ludovikove smrti svrstao uz kraljice, ali i sklopio sporazum o prijateljstvu sa Zadrom. Desetak godina kasnije, nakon „Krvavoga križevačkog sabora“ kad su se svi udaljili od kralja Sigismunda, uz njega su od hrvatskih velikaša ostali samo Kurjakovići. Iz toga se može zaključiti da je za onoga tko je želio biti dobar s kraljem ili postati njegovim činovnikom za prikupljanje poreza bilo nužno da bude dobar i s knezovima Krbavskim. Tako velik kapital kakav je porez na sol morao je biti mamac za sve, pa tako i velike gospodare zaleđa dalmatinskih gradova. Također se zbilo da je nedugo prije tih događanja s kraljevskim porezom Zadar bio ugrožen od ondašnjeg bana Ivana Krčkog koji je s vojskom pljačkao po okolici. Stoga je Zadranima laknulo kada je nakon njegove smrti na bansku stolicu zasjeo upravo spomenuti Butko.¹⁵⁴ Ne bi zato bilo čudo da je razlog ustupanja četvrtine poreza bio znak zahvalnosti Zadrana na zaštiti. Ujedno su i Damjan i Juraj mogli u tom krbavskom knezu pronaći oslonac. Međutim, sudeći prema jednom, doduše oštećenom dokumentu, dobar međusobni odnos nije dugo potrajao. Već je sljedeće godine Butko načinio javni dokument protiv trigesimara Damjana i Jurja, ali se osim toga teško bilo što može s većom sigurnošću zaključiti.¹⁵⁵

Početno usklađivanje interesa i stabiliziranje odnosa novih činovnika s onima koji su bili „u igri“ oko poreza, prije svega najbogatijima i najznačajnijima, potrajalo je još neko vrijeme. Uskoro su se nakon starih trigesimara pojavili i Firentinci, tada najznačajniji europski bankari, od kojih se određen broj u to doba motao po dalmatinskim gradovima, osjećajući veću akumulaciju kapitala

¹⁵² DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.52, f. 6r, 7. I. 1395.

¹⁵³ Mladen ANČIĆ, *Srednjovjekovni registri zadarskoga i splitskoga kaptola*, 3, *Registar Petra de Sercane*, 58, 8. II. 1395.

¹⁵⁴ N. KLAIĆ, I. PETRICIOLI, *Povijest Zadra*, 360, 363 – 365.

¹⁵⁵ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.60, f. 6v, 11. V. 1396.

u anžuvinskom razdoblju, pa time i mogućnost zarade.¹⁵⁶ Njihovi su ljudi i u prethodnom razdoblju, za vrijeme vladavine kralja Ludovika, taj porez ubirali vrlo uspješno. Najpoznatiji je bio često spominjani magister Petar Monetar koji je nešto ranije umro. Pojava novih činovnika za porez na sol i tridesetinu zahtijeva ponovno utvrđivanje nekih odnosa, pri čemu se ponekad mora pribjeći i sudskom rješenju. Kad je Firentinac Francisco Ludovici htio izvesti određenu količinu voska i pritom ne platiti izvozni porez tridesetine, Damjan Nassi i Juraj Rosa predali su ga sudu. Kako je postupak završio, nije poznato.¹⁵⁷

Ipak, nakon početnih nedaća, stvari su uskoro krenule nabolje, što se može zaključiti iz činjenice da su u travnju te 1395. godine dotadašnji trigesimari pristali na suradnju s Damjanom i Jurjem. Ujedno su prihvatili otkupljivati sol s Paga, ostalih zadarskih otoka i iz zadarskog distrikta te ju prodavati Damjanu i Jurju.¹⁵⁸ O kakvim se veličinama radi svjedoči i količina od 20 milijara soli koja vrijedi čak 1.250 dukata.¹⁵⁹ Dakle, trguje se velikim količinama za velike novčane svote, od kojih će polovica biti predana kralju u srpnju, a druga polovica u studenom. Upravo sredinom travnja te 1395. godine Damjan Nassi i Juraj Rosa prvi se put nazivaju *officiales generales salis et tricessime per totam Dalmatiam*.¹⁶⁰

Nakon ustaljivanja novih činovnika trebalo je uspostaviti mrežu kraljevskih komora za pobiranje tog poreza po dalmatinskim gradovima koja bi se uklopila u kraljev sustav. Taj su zadatak po stupanju na dužnost vjerojatno dobili Damjan Nassi i Juraj Rosa. Bilo bi zanimljivo pratiti njegovu realizaciju i nedaće koje su se pri tom pojavljivale, ali zbog oskudnih izvora moramo se zadovoljiti tek konačnim rezultatom koji donose bilježnički spisi: uspostavljene su *camere salis et trigesime* za pojedine gradove i one su davane u zakup.

Prve vijesti o djelovanju novih činovnika, dakle o nastojanjima da se ponovno uspostavi *camera salis* pod kraljevom vlašću, govore o prilikama u Obrovcu.¹⁶¹ Tamo je Damjanov zet, Dubrovčanin Ivan Menčetić, dogovara uvjete nove podjele, pa stoji da u ime tridesetine daje dva dijela zakupa soli nekom Pavlu Radmanovu iz Obrovca, a za sebe zadržava jednu trećinu.¹⁶² Potom je taj isti Ivan Menčetić dao u zakup i rapsku tridesetinu dvojici tamošnjih plemića na dvije godine za 200 dukata.¹⁶³ Dokument je vrlo oštećen i nečitak pa se ne mogu

¹⁵⁶ V. T. RAUKAR, *Firentinci* – vidi bilješku 2.

¹⁵⁷ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F. 53, 3. III. 1395.

¹⁵⁸ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III, f. 54, 14. IV. 1395.

¹⁵⁹ Vanes Bernardi de Firmo, B.I. sv. 2, F.1. f. 273r, 14. IV. 1395.

¹⁶⁰ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III, f. 54, 14. IV. 1395.

¹⁶¹ DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I.F.I./11, f. 172-173, 8. III. 1396.

¹⁶² DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I.F.11, f. 172v, 8. III. 1396.

¹⁶³ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III./59, 9. III. 1396

pročitati detalji. Međutim, ti šturi podatci ne daju uvid u cijeli postupak kojim su kralj i njegovi činovnici podredili komore središnjoj vlasti.

O načinu ponovnog uspostavljenja vlasti nad tim porezom nešto su podrobniji podatci s Korčule.¹⁶⁴ Tamo je vlast nad otokom i komorom soli početkom devedesetih bila u rukama bosanskog kralja. Slabljenjem njegove vlasti komuna je, čini se, preuzela na sebe taj porez. Dolaskom Sigismunda javlja se i namjera da se prikupljanje tog poreza vrati pod kraljevu vlast, što je značilo oduzimanje općini vrlo značajnog prihoda. Razumljivo je da to nije išlo posve mirnim putem. Spominje se neki Ivan Zilković koji se u ožujku 1395. žali na sudu da je prošle godine pošteno zakupio porez na sol i tridesetinu od splitskog plemića Kristofora Papalića, a da mu je sada to preteo neki Hvaranin Ivan, pok. Vidošija, i to u ime hrvatskog i dalmatinskog bana Nikole Gorjanskog te njegovih činovnika Damjana Nassija i Jurja Rose.¹⁶⁵

Iz korčulanskog se primjera može zaključiti da su dva kraljeva činovnika uz podršku hrvatskog i dalmatinskog bana uspostavila kraljevu vlast nad tim porezom u pojedinim dalmatinskim komunama. Povremene vijesti o plaćanju potrebne svote, u dijelovima ili u cijelosti, pojavljuju se tijekom 1396. i pokazuju da je praktički već uspostavljena mreža komora u svim dalmatinskim gradovima te da je cijeli sustav proradio.

Nakon prvih šest mjeseci rada na trigesimi od prikupljenih su sredstava Damjan i Juraj odvojili 630 zlatnih dukata kao prvi obrok od godišnje svote u iznosu od 1.500 dukata koju moraju dati vladaru. Taj se važan posao obavljao pred kaptolom kao mjestom javne vjere. Za svjedoka je pozvan poznati zadarski kanonik i općinski bilježnik Matija Salašić, a novac su predali banovcu Pavlu Miholjčiću koji ga je primio u ime bana Nikole Gorjanskog.¹⁶⁶

Mjesec dana poslije isti trigesimari mole kaptol da im izda prijepis neke isprave kralja Sigismunda. Moguće je da se njezin sadržaj odnosi na prikupljanje kraljeva poreza. Čini se da nešto nije bilo u redu pa su novi kraljevski tridesetničari morali posegnuti za ispravom kao dokaznim sredstvom nekih svojih prava.¹⁶⁷

Da je bilo poteškoća ukazuje i žalba Damjana i Jurja banovcu Miholjčiću na brojne nedaće koje ih ometaju pri tom poslu.¹⁶⁸ Tu su ponajprije Pažani, stari protivnici Zadrana u eksploataciji paške soli, koji nisu mogli legitimno doći do pravde za svoj otok i njegovu sol, pa su krijumčarenjem nadoknađivali izgubljeno.

¹⁶⁴ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.60, f. 12r, 18. V. 1396.

¹⁶⁵ Serđo DOKOZA, *Dinamika otočkog prostora*, Split, 2009., 222 – 223.

¹⁶⁶ M. ANČIĆ, *Srednjovjekovni registri 3, Registar Petra de Sercane*, 83, 17. VI. 1395.

¹⁶⁷ M. ANČIĆ, *Srednjovjekovni registri 3, Registar Petra de Sercane*, 85, 15. VII. 1395.

¹⁶⁸ M. ANČIĆ, *Srednjovjekovni registri 3, Registar Petra de Sercane*, 103, 14. II. 1396.

Na drugom kraju zadarskog distrikta, najviše oko Vrane, posao su pljačkanjima i presretanjima ometali Vlasi. No, Vlasi su bili dobri kupci soli o čemu postoji niz svjedočanstava. Čak se čini da se njima sol naplaćivala znatno skuplje, pa se, iako su obično uzimali manje količine soli, na njima dobro zarađivalo.¹⁶⁹ Upravo za službovanja Damjana i Jurja, od 1395. do 1397., zabilježeno je najviše prodaja soli Vlasima.¹⁷⁰ Među onima koji su ometali posao kraljevih poreznika valja spomenuti senjskog vikara, ali se nažalost o njegovoj djelatnosti ništa ne zna.

Ipak, izgleda da je ustroj organizacije za pobiranje poreza bio dovoljno stabilan da odoli svim nedaćama. Početkom sljedeće 1396. godine potvrđeno je da su Damjan i Juraj uredno isplatili kralju svih 1.500 dukata u ime prošlogodišnjeg zakupa tog poreza i tako uspješno okončali poslovnu godinu.¹⁷¹ Da je sustav ubiranja poreza zaista funkcionirao, možda najbolje svjedoči i podatak kako je podmirivanje dugova bilo toliko detaljno obavljano da su jednom prigodom, čak tri godine nakon završetka službe, neki dužnici Damjanu i Jurju podmirili stari dug od trakte soli u visini od 55 dukata.¹⁷²

Posebna je zanimljivost da su svi sačuvani podatci o Damjanu Nassiju od 1395. do 1398. vezani za službu trigesimara i zapravo gotovo da nema dokumenta koji se na to ne odnosi. To bi upućivalo na veliku angažiranost, ali i na zahtjevnost posla koji ne dopušta bavljenje nekim drugim dodatnim aktivnostima. Tek nekoliko dokumenata iz tog razdoblja nije neposredno povezano s prikupljanjem tridesetine.

Najunosniji je posao u Dalmaciji toga vremena sigurno donosio trigesimarima velike zarade. No, iz očuvane se građe teško može pretpostaviti o kojim se iznosima radilo. Ipak, neki su se poslovni potezi iz tog doba mogli povezati s kapitalom zarađenim u službi trigesimara. Na to bi upućivale vremenske odrednice, imena osoba koje se susreću, ali i sadržaj dokumenata tog razdoblja.

Tako kad Damjan Nassi zajedno s Jurjem Rosom ulaže u trgovačko društvo tri tisuće dukata, a njihovi su partneri u tom društvu bivši trigesimar Ivan Gallo i Damjanov zet i glavni „operativac“ u poslovima tridesetine Dubrovčanin Ivan Menčetić, onda je očita povezanost s porezom tridesetine i soli. Isto se tako čini da je i kapital obiju strana najvećim dijelom zarađen upravo tim poslom. Dakako, cilj je što je moguće prije obrnuti uloženi kapital i što više zaraditi, pa je i uputa

¹⁶⁹ T. RAUKAR, „Zadarska trgovina solju“, 68.

¹⁷⁰ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.55, f. 23v, 8. VIII. 1395.; DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.55, f. 26r, 15. VIII. 1395.; DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.61, f. 11r, 9. VI. 1396.; DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV.F. 66, 67 i 68 iz srpnja 1397.

¹⁷¹ M. ANČIĆ, *Srednjovjekovni registri*, 3, *Registar Petra de Sercane*, 103, 14. II. 1396.

¹⁷² DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I. sv. 2, F.1, f. 273r, 28. II. 1401.

partnerima tako usmjerena, dakle kupovati i prodavati sve čime se može uspješno zaraditi, bez ikakvih dopunskih ograničenja. Uz tolika imena iz kraljeve mreže komora za ubiranje poreza moglo bi se pomisliti da se taj posao obavlja službeno, u ime kraljevske komore. Međutim, uočljivo je da uz imena navedenih osoba u dokumentu ne stoji i njihova funkcija, kako je inače uobičajeno, pa je jasno da se radi o privatnom poslu.¹⁷³ A da se radi o ulaganju novaca zarađenog ubiranjem kraljeva poreza, potvrđuje i sudjelovanje istih osoba.

Spomenuti primjer nije usamljen. Sljedeće se godine u sličnom poslu uz Damjanova zeta Ivana Menčetića pojavljuje i njegov brat Andrija Menčetić koji je došao iz Dubrovnika. Sada njih dvojica dogovaraju s Damjanom trgovačko društvo koje će potrajati dvije godine i u koje on ulaže 1.500 dukata, a braća se obvezuju tim novcem trgovati u Zadru i izvan njega tkaninom i svime onim što dobro prolazi na tržištu.¹⁷⁴ Šteta što nisu poznati detalji tog posla.

I sljedeći podatak o ulaganju kapitala od tridesetine vezan je uz zeta Ivana Menčetića. S njim je Damjan sredinom 1396. ušao u trgovanje tkaninama. I opet Damjan ulaže novac, prilično veliku svotu od 1.500 dukata za razvoj trgovine tkaninama, a o tome bi brinuo zet Ivan i nakon dvije godine Damjan bi uzeo uloženi novac, a dobit bi podijelili na pola.¹⁷⁵ Takav je obrazac poslovanja bio uobičajen.

Međutim, kad se pogleda količina izvorne građe za svaku pojedinu godinu službovanja Damjana Nassija i Jurja Rose, nameću se određene dvojbe. Naime, oni su zakupili komoru u Dalmaciji i Hrvatskoj 1395., a držali su je do 1398. Međutim, osim podataka s početka gotovo se svi poznati dokumenti vezani za njihov rad na tom porezu odnose na 1396. godinu, kad su uspostavili sustav komora za njegovo prikupljanje i učvrstili ga u rukama kraljevih ljudi. Čini se da su time i obavili glavni zadatak koji im je kralj postavio. U prilog tome govori i činjenica da za razliku od prošle u 1397. ne postoji ni jedan dokument o djelatnosti komora u pojedinim gradovima. Jedini je sačuvani dokument vezan uz pobiranje tridesetine i soli u današnjem Karlobagu.¹⁷⁶ Dakako da to ne može biti nadomjestak sve dokumente koji nedostaju, niti biti pokazatelj aktivnosti kraljevskih trigesimara. Ta je općina marginalno područje i po smještaju i po količini ubranog novca. Kako nema podataka o poslovanju ni s jednom od dalmatinskih komuna, ne može se govoriti o postojanju izvornih podataka koji ukazuju na djelovanje komore. Inače su za to razdoblje bilježnički spisi uglavnom

¹⁷³ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.II.F.VI, f. 240r, 24. VII. 1395.

¹⁷⁴ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.III.F.62, f. 19r, 30. IX. 1396.

¹⁷⁵ DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I.F.11, f. 163r, 30. VII. 1396.

¹⁷⁶ ...in Scriso... DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV./69, f. 20, 16. X. 1397.

sačuvani, a podataka o porezu na tridesetinu i sol ipak nema. Stoga se može zaključiti da ih nije ni bilo. Nema ih ni u sljedećoj 1398. godini, ali tada i ističe služba Damjana i Jurja. Naime, već se u ljeto na njihovu mjestu spominje *comes* Petar kao nova osoba,¹⁷⁷ što bi moglo biti sasvim razumljivo opravdanje. Možda bi se smjenjivanje čelne funkcije s nekim tko nije zadarski plemić moglo tumačiti ondašnjim političkim prilikama. Naime, zbog oduzimanja Paga Zadar je sve manje bio odan Sigismundu, pa je možda i kralj na to odgovorio smanjenjem davanja značajnih kraljevskih funkcija njegovim stanovnicima.¹⁷⁸

Takav bi bio i pokušaj objašnjenja zašto nema podataka o tridesetini iz dalmatinskih gradova za 1397. i početak 1398. godine. Možda se barem dio uzroka krije u političkoj sferi. Naime, 1396., a zatim i sljedeće 1397. godine zbili su se već opisani događaji koji bi mogli biti dio objašnjenja zastoja toga kraljevog poreznog sustava. Nakon sabora u Ninu, gdje je Zadru oduzet otok Pag, a to je ostavilo traga i na djelovanje kraljeve komore soli i tridesetine, uslijedila je bitka kod Nikopolja. Na kraju su nakon njegova povratka uslijedili su sabori, najprije u Kninu, gdje su optuženi i prognani najznačajniji zadarski plemići, i potom u Križevcima, gdje su sasječeni svi nepodobni hrvatski plemići. Među pogubljenima najznačajniji je bio hrvatski ban Stjepan Lacković koji je istodobno bio i zadarski knez. Sve je to zasigurno moralo utjecati na slabljenje, a možda čak i zastoje u funkcioniranju sustava kraljeva poreza na sol i tridesetinu u ovo vrijeme.

Po svemu sudeći, u to su vrijeme političke prilike imale sve veći utjecaj na društveni i gospodarski život pokrajine. Nakon Nina i Knina mnogi su vodeći zadarski plemići spas sve više nazirali na drugoj strani Jadrana, u liku Ladislava Napuljskoga, sina pokojnog Karla Dračkog. Taj će kurs zadarske politike definitivno prevagnuti tek nekoliko godina poslije, a završit će 1409. kad je Ladislav potpuno iznevjerio njihovo povjerenje te prodao Zadar, Novigrad, Vranu i sva svoja prava na Dalmaciju.

U međuvremenu se zbio cijeli niz manjih događanja različita predznaka. Najprije se nakon sabora u Kninu gradom počeo širiti glas da treba prikupiti veću svotu novaca za kralja, pa da će Zadru biti vraćen otok Pag.¹⁷⁹ Teško je reći koliko je Damjan kao ondašnji gradski rektor u to bio uključen. Upravo se četiri

¹⁷⁷ T. RAUKAR, "Zadarska trgovina solju", 34.

¹⁷⁸ Sljedeće 1399. godine pojavio se i jedan dokument koji govori o vezama Damjana i Jurja s pobiranjem poreza, međutim po svemu sudeći radi se o nekim zaostalim plaćanjima koja se tek tada rješavaju, jer je dokument samo potvrdio o primitku zadnje rate iz razdoblja kad su navedeni bili trigesimari. DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV./79, f. 10.r/v., 15. IV.1399. Uostalom, i neki kasniji dokumenti povezuju ovu dvojicu, posebno Jurja Rosu s trgovinom solju, ali nakon 1398. sve njihovo poslovanje solju može se smatrati njihovim privatnim poslom.

¹⁷⁹ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 56, 16. II. 1397.

dana nakon vijesti o prikupljanju novca za Pag, 20. veljače, zbio pokolj na saboru u Križevcima gdje je kralj Sigismund pokazao pravu narav, pa su Zadrani zorno doznali što se od njega može očekivati.¹⁸⁰

Dva dana poslije, 22. veljače, u Zadar su stigli kraljevi zastupnici, kninski kaštelan Adam i Petrica, rod bana Nikole Gorjanskoga, s naređenjem da se do kraja sprovede sve što je u Kninu zaključeno protiv nekolicine najviđenijih zadarskih plemića, dakle da se kralj Sigismund uvede u posjed cijele imovine nepodobnih i izbjeglih zadarskih velikaša, braće Guida i Ludovika Matafar, nadbiskupa Petra te Jakova Raduča.¹⁸¹

Upravo za tih burnih događaja, 24. veljače 1397. Damjan je izabran za trogirskog kneza jer su Trogirani valjda shvatili koliki su njegovo iskustvo i ugled.¹⁸² Možda su tome pripomogli i njegovi prethodnici koji su bili zadarski plemići poput Ludovika Matafara i još prije Jakova Raduča koji je u više navrata bio Damjanov suradnik u raznim poslanstvima i na najvišoj razini, tako da je morao dobro poznavati njegove sposobnosti. Dvojbeno je ipak je li Damjan nakon izbora otišao u Trogir i napustio rodni grad. Naime, te je godine još obavljao službu kraljeva trigesimara, a prema zadarskim dokumentima čini se da ga to nije priječilo da nedugo potom (6. ožujka 1397.)¹⁸³ prihvati i funkciju zadarskog rektora na uobičajeno razdoblje od četiri mjeseca.¹⁸⁴

Prema Luciusovim zabilješkama, Damjan je 26. listopada 1398. ponovo biran za trogirskog kneza na godinu dana, što bi značilo da je to izbor kneza za sljedeću, 1399. godinu.¹⁸⁵ Prema zadarskim dokumentima i pravilima, tada je trebao biti zadarski rektor sve do 1. prosinca 1398. Ako se tome doda još i funkcija generalnoga kraljevog trigesimara, može se zaključiti da je 1397. godine obnašao tri izuzetno značajne funkcije: onu generalnoga kraljevog trigesimara, gradskog rektora u Zadru i trogirskog kneza.

Treba znati da su tada funkcije kraljevskih ljudi s naslovom kneza na čelu pojedinih dalmatinskih gradova najčešće samo formalne naravi, dakle da kraljev izabranik vrlo rijetko boravi u gradu u kome je postavljen za kneza, ali da mu autoritetom i čašću služi kao zaštitnik. Ipak, nije baš poznato da se

¹⁸⁰ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 56.

¹⁸¹ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 56.

¹⁸² F. RAČKI, "Notae Johanis Lucii", *Starine*, 13, 251, 24. II. 1397.

¹⁸³ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV.F.64, f. 3r, 10r, 6. III. 1397.

¹⁸⁴ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 23. Već je rečeno da, premda se prema zadarskim odredbama knez birao tri puta na godinu po četiri mjeseca, i to prvog travnja, prvog kolovoza i prvog prosinca, bilo je čestih odstupanja, tako da ih se biralo ili ranije ili kasnije od naznačenih termina, kakav je i ovdje slučaj, a isto tako im se često nakon isteka prvog mandata rok produljivao na još jedan.

¹⁸⁵ F. RAČKI, "Notae Johanis", 13, 26. X. 1398.

netko istodobno bira na neke druge isto tako značajne funkcije kao što je to bio slučaj s Damjanom Nassijem. Iz toga se može ponešto zaključiti o njegovim sposobnostima, ali i o moći, ugledu i povjerenju koje je uživao u Dalmaciji i na budimskom dvoru.

Premda je biran i za trogirskog kneza, ipak je najveći dio vremena provodio u Zadru. Brojni su ondašnji dokumenti koji dokazuju da se Damjan, unatoč velikom poslovnom i političkom iskustvu, bavi svojim privatnim djelatnostima vezanim uz zemljišni posjed, trgovinu malim ulozima isl. Veći se broj dokumenata odnosi na zemlje na Dugom otoku i Ravi.¹⁸⁶ On posreduje među pučanima pri davanju dota i posuđuje sitne svote seljacima, što sve skupa više ukazuje na samilost nego na ozbiljniju zaradu. Isto tako, iako je umro desetak godina kasnije, vjerojatno ga osjećaj starenja tjera da se počne brinuti za svoju dušu, pa daje samostanu sv. Platona nekoliko kuća kao zadužbinu da redovnici mole za njegovu dušu.¹⁸⁷

Tada se češće sreće kako obavlja i sve one poslove koji čine svakodnevni javni život gradskog plemića, pa se zatiče na sudu u Zadru, jednom kao zastupnik rođaka u nekoj parnici,¹⁸⁸ a drugi put kao zastupnik prijatelja Kože Benje kupuje na dražbi dvije kuće u gradu.¹⁸⁹ Naime, Damjan Nassi u više se navrata pojavljuje u raznim poslovima u društvu s Kožom Benjom tako da bi ih se moglo smatrati prijateljima. Među takve bi se još mogao ubrojiti i drugi zadarski plemić, Augustin iz roda Bithe. Damjan se pojavljuje i kao tužitelj jer tuži poznatog protomagistra Andriju što mu je zaposjeo neko mjesto u gradu u kvartu zvanom Pusterla.¹⁹⁰ Zatim i zastupa nekog drvodjelju¹⁹¹ itd.

Poprilično se angažirao i oko gradnje spomenute kapele sv. Šimuna o čemu svjedoče čak tri dokumenta. Već u svibnju 1397. spominje ga se u povjerenstvu zaduženom za gradnju te kapele. Kamen temeljac postavio je 8. srpnja Paulus de Paulo, a blagoslovio dakako zadarski nadbiskup.¹⁹² Potom kreće izgradnja kapele, za što je povjerenstvo odabralo talijanskog majstora Paulusa de Sulmona.¹⁹³

¹⁸⁶ Za podatke o navedenim zemljama vidi gore bilješke od br. 29. do br. 46.

¹⁸⁷ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. XVIII, 370, 29. IX. 1398.

¹⁸⁸ DAZD, CMC. K.5., sv. 10, 46r, 19. VI. 1397.

¹⁸⁹ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. XVIII, 361, 1. IX. 1398.

¹⁹⁰ DAZD, CMC. K.3., sv. 2, F.2, f. 141r, 1. VI. 1397.

¹⁹¹ DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I. sv. 2, F.1, f. 45r, 5. VI. 1398.

¹⁹² Paulus ne kaže koji nadbiskup, a ako je datum doista dobar, to je mogao biti samo Petar Matafar, a to bi značilo da on još nije napustio Zadar, što je malo čudno, jer je protiv njega u Kninu govoreno još u siječnju, a zatim su mu došli spomenuti kraljevi ljudi konfiscirati posjede dok je on trebao biti u bijegu, no iz ovog proizlazi da je on za to vrijeme još bio u Zadru(?).

¹⁹³ DAZD, ZB, Johanis de Casulis, B.I.F.1/4, f. 134v, 29. IV. 1398.

Još jedan odmak od velikih poslova je Damjanovo prodavanje broda. Nakon isteka mandata u službi kraljeva trigesimara, Damjan prodaje brod nekom trgovcu sa Sardinije jer zaključuje da mu u razdoblju što slijedi više neće trebati. Riječ je o velikom brodu tipa barkuzij koji je posjedovao u suvlasništvu s rapskim biskupom Zudenigom. Posebna je zanimljivost da netko sa Sardinije kupuje brod u Zadru, što je doista krasan primjer povezanosti mediteranskog svijeta u srednjem vijeku. O vezi Damjana s Rabom i rapskim biskupom do sada nije bilo podataka, a čini se da se radi o čvrstom povjerenju kad su se zajedno upustili u suvlasništvo nad prilično velikim kapitalom poput jednog barkuzija.¹⁹⁴

Okretanje privatnim poslovima ipak ne znači da je Damjan zapostavio svoje obveze prema Trogiru gdje je još uvijek aktualni knez. Kad je u Splitu 22. lipnja 1398. podignuta buna, Damjan se našao u Trogiru i poduzeo potrebne mjere. U nejasnoj formulaciji koju donosi Lucius izgleda da su Trogirani zbog te zbrke i gungule u susjednom gradu doživjeli neke nepravde, pa je Damjan zajedno s vijećem odredio da neki Splićani moraju napustiti Trogir.¹⁹⁵ Čini se da je dobro postupio jer je i sljedeće 1399. godine izabran za trogirskog kneza.¹⁹⁶

Izgleda da je opasnost splitske pobune za Trogir brzo prošla jer je dva mjeseca poslije Damjan opet u Zadru.¹⁹⁷

U tom razdoblju, kada Damjan ulazi u posljednje desetljeće života, u izvorima se pojavljuje i pokoja vijest o njegovoj djeci koja su već oblikovala svoje životne putove.

Sudeći prema dostupnim podacima, Damjan još nije bio završio s pravima i obvezama vezanim uz svoj brak. Jedino se tako može objasniti da mu nakon četrdesetak godina braka žena u ime povećanja dote dobiva čak 600 dukata, što je golem i iznenađujući novac nakon toliko vremena od udaje.¹⁹⁸ Nije sasvim jasno, ali čini se da joj je upravo tada umro brat koji joj je testamentarno ostavio tu svotu.

Sin Petar već 1395. ima vanbračnog sina (*filium naturalem*) od desetak godina, a za njega se stara upravo djed Damjan koji ga daje na nauk krojačkog zanata nekom Grišku kod koga će provesti šest godina. Pomalo je neshvatljivo

¹⁹⁴ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV.F.73, f. 18v, 15. V. 1398.

¹⁹⁵ I. LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, 807.

¹⁹⁶ Da je te 1399. godine Damjan bio aktivni trogirski knez, kao i sljedeće godine te da se ipak povremeno pojavljivao u tom gradu, pokazuje jedan dokument koji govori o sklapanju ugovora o zajedničkom življenju pred trogirskim knezom Damjanom Nassijem. T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, sv. XVIII, 499, 20. X. 1399.

¹⁹⁷ DAZD, ZB, Johanis de Casulis, B.I.F. 2/1, f. 12r, 5. VIII. 1398.

¹⁹⁸ DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I.F.11, f. 163v, 10. XII. 1396.

da Damjan sina Petra oslobađa osobne ovisnosti o sebi tek 1400. godine, kada je Petar imao oko 40 godina.¹⁹⁹

Damjanova se kćer Klara (za koju nije lako pretpostaviti koliko je godina imala krajem stoljeća) udaje za Vitula, pok. Nadalina, iz roda Zadulina. To što ženik mora za to dobiti dopuštenje svoje majke Katarine ne bi trebalo mnogo značiti (najmanje da je maloljetan). Od budućeg punca Vitul dobiva 500 dukata u ime dote svoje buduće žene.²⁰⁰ Damjan je toj svoti naknadno pridodao još 30 dukata.²⁰¹

Iz iste je godine sačuvana vijest u *Memorijalu* Paula de Paula da je i drugi Damjanov sin Antonio bio prekomjerno promiskuitetan i da je počinio grijeh preljuba sa suprugom nekog trgovca Jakova.²⁰² Za to je bio osuđen na zatočeništvo izvan Zadra na dvije godine u gradovima Ankoni i Riminiju. To uz vanbračnog unuka potvrđuje određenu razvratnost Damjanovih potomaka. Gotovo se krišom, tek usput i povremeno spominje doktor prava Tebald, vjerojatno najstariji Damjanov sin, pa se stoga o njegovu radu i djelu ne može iznijeti ništa sustavno. U to ga je doba otac uzeo za zastupnika u nekim poslovima.²⁰³

Inače su Damjanova djeca u to doba već bila uključena u trgovačke poslove, što je tada bilo uobičajeno. Tako se Petar već 1402., dvije godine nakon onog oslobađanja od očinske zavisnosti,²⁰⁴ bavi trgovinom srebrom,²⁰⁵ a brat Antun, najvjerojatnije nakon spomenutoga dvogodišnjeg progona, ulazi u neke poslove s Pažanima.²⁰⁶ Treći se sin Krešo bavio trgovinom uljem i vinom sve do prvih godina XV. st.²⁰⁷

Damjanova trgovačka djelatnost koja nije nikada bila posebno razvijena u to je doba u dokumentima ostavila više traga. Spominje se i trgovina škopcima (*castrati*) i sirom o čemu ima malo podataka, ali i vinom i solju, premda tada više nije trigesimar.

Trgovanje kastratima upućuje na otočke posjede gdje je vjerojatno posjedovao i znatniji stočni fond. Naime, mali otoci zadarskog arhipelaga bez puno obradive zemlje oduvijek su bili izvrsna pasišta za velika stada sitne stoke, uglavnom ovaca

¹⁹⁹ DAZD, ZB, Johanis de Casulis, B.I.F.2/2, f. 24. r/v, 2. XI. 1400.

²⁰⁰ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV.F.77, f. 20v, 12. I. 1399.

²⁰¹ DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I. sv. 2, F.1, f. 180r, 27. X. 1400.

²⁰² F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 27, 20. V. 1399.

²⁰³ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV.F.80, f. 22r, 31. XII. 1398.

²⁰⁴ DAZD, ZB, Johanis de Casulis, B.I.F.2/2, f. 24v-25r, 2. XI. 1400. *emancipacio*.

²⁰⁵ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.III.F.VIII, f. 112v, 25. III. 1402.

²⁰⁶ DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I. sv. 2, F.1, f. 300r, 6. VII. 1402.

²⁰⁷ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.III.F.VIII, f. 187r, 22. XII. 1402.; DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV. F.93, f. 13v, 29. XII. 1402.

i koza. Stoga je i Damjan na Ravi i Dugom otoku vjerojatno posjedovao takva stada, na što upućuju i rijetke vijesti o prodavanju škopaca.²⁰⁸ Na isto se zacijelo odnosi i usamljen i pomalo nejasan podatak iz 1401. prema kojem na Dugom otoku Damjan radi konačni obračun obavljenih poslova s Franulom, sinom i nasljednikom pokojnog Kolana Marinova iz roda Fanfonja.²⁰⁹ Prodaja kastrata vjerojatno je tek trag dijela poslova koje su zajedno obavili Kolan i Damjan jer je cjelokupna zajednička djelatnost morala biti znatno veća.

Stočnim proizvodima pripada i sir kao skup i unosan tržišni artikl, pa se Damjan i time bavio, što vjerojatno uz trgovinu kastratima činilo onaj dio dobiti od stada sitne stoke na Dugom otoku i Ravi. Postoji podatak da Damjan prodaje protomagistru Andriji četiri i pol milijara sira po cijeni od 65 libara po milijaru.²¹⁰

Damjan je posjedovao vinograde, čini se također najviše na otocima, no ipak nema naznaka da je intenzivnije trgovao vinom. U tom se poslu susreće u nekoliko navrata, a uglavnom je riječ o malim količinama vina.

Čak bi se moglo reći da u tom poslu nije imao sreće. Naime, jednom je morao gradskog krčmara predati sudu kako bi došao do novca za prodano vino,²¹¹ drugi put su mu općinske vlasti zaračunale taksu na promet vina na malo, dakle za gostionice, pa ih je bio prisiljen tužiti zbog prevelikog poreza,²¹² a treći put mu neka seljanka s Rave po imenu Rada nije isporučila dogovorenu količinu vina, iako joj je unaprijed platio, pa je opet morao na sud.²¹³ Kad je izbila spominjana pobuna na Pagu u kojoj su počinjene štete mnogim Zadranima i njemu je, što je već navedeno, stradalo pored ostaloga i 150 modija vina.²¹⁴ Jedino je 1402. uspješno prodao čak 250 modija vino Ivanu, sinu Venturina Pacisa iz Cezene.²¹⁵

U to doba još samo jedan dokument govori o Damjanovoj trgovini solju. Kako odavno nije bio kraljev trigesimar, vjerojatno je zahvaljujući nekadašnjem ugledu i starim vezama još uvijek uspijevao doći do određene količine soli za prodaju. Tako se spominje da je prodao Šimunu, pok. Kreše Zadulina, dva milijara i tristo modija soli za 115 dukata.²¹⁶

²⁰⁸ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV.F.87, f. 21v, 20. II. 1401.; DAZD, CMC, K.2., sv. 6, f. 60r, 12. XI. 1393; DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.II.F.32, f. 12v, 24. III. 1391.

²⁰⁹ DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I. sv. 2, F.1, f. 263r, 7. I. 1402.

²¹⁰ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV.F.92, f. 14v, 1. VIII. 1402.

²¹¹ DAZD, CMC, K.2., sv. 6, f. 2r, 3. II. 1391.

²¹² DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.II.F.VI, f. 192v, 8. II. 1394.

²¹³ DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I.F.6, f. 101r, 20. XII. 1391; DAZD, CMC, K.2., sv. 6, f. 40r, 17. VI. 1392.

²¹⁴ DAZD, CMC, K.3., sv. 2, F.2, f. 87r, 17. VIII. 1394.

²¹⁵ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.III.F.VIII, f. 149r, 24. IX. 1402.

²¹⁶ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.IV.F.92, f. 20r, 23. VIII. 1402.

Kroz cijelo to vrijeme Sigismundova vlast gubi sve više pristaša, dok Ladislavova strana jača. To je glavno obilježje političkog života posljednjih godina XIV. st. i početka XV. st., a konačan će ishod pokazati na koju će se stranu prikloniti Zadar i cijela Dalmacija u sljedećem razdoblju. Kralj Sigismund sve to vrijeme boravi u Češkoj daleko od ovih problema, a banu Nikoli Gorjanskom prepušta upravljanje hrvatskim zemljama. Dalmacija se tada nalazila između Napulja i Budima, a cijelo vrijeme, bez vidljivog nastojanja da se umiješa, sa zapada vreba najopasniji protivnik, Venecija.

O teškoj situaciji svjedoči i pokušaj stvaranja saveza dalmatinskih gradova, najprije na razini Zadra i Šibenika, kojima bi se poslije i ostali trebali priključiti.²¹⁷ Naime, u svakoj se krizi u dalmatinskim gradovima javljala potreba međusobnog saveza jer bi se ujedinjeni lakše oduprli nadolazećim nevoljama.

Zadar, unatoč svim razočaranjima, još uvijek nije bio potpuno odustao od kralja Sigismunda, iako mu je opće raspoloženje bilo sve manje sklono, a potpora Ladislavu sve jača. Ipak, do početka novog stoljeća Sigismunda je priznavao za kralja. Tome je možda pridonijela i činjenica da je kralj Zadranima uvijek pružao nade u mogućnost povratka Paga, doduše uz basnoslovnu cijenu od 50.000 dukata. Ta se vijest prvi put pojavila kod Paulusa de Paula pod datumom 16. II. 1397.,²¹⁸ čak se i govorilo o prikupljanju potrebnog novca. No, sljedeći poznati podatak potječe iz 1399., dvije godine poslije, kad će kralj to stvarno iznijeti u pismu zadarskom plemiću Zoilu Nassiju, Damjanovu rođaku.²¹⁹ No, dok su Zadranima prikupili potrebnu količinu traženog iznosa za prvu ratu i uputili se kralju, u Senju ih je stigla vijest da je on u međuvremenu odustao, pa su morali vratiti već poslanu svotu.²²⁰

Zoilo Nassi, posrednik između sugrađana i kralja, bio je potom od Sigismunda odlikovan naslovom kraljevog viteza čime je ujedno bila riješena i njegova dvojba u opredjeljenju za budućeg vladara.²²¹ Zadranima je takav Sigismundov čin bio još jedno razočaranje u vladara. Stoga se s velikom sigurnošću može reći da je na kraju stoljeća najveći dio zadarskog plemstva bio skloniji napuljskom kralju Ladislavu.

Možda je baš to bio razlog što je Damjan, koji je bio poznati Sigismundov pristaša, samo u ovom razdoblju biran pet-šest puta za gradskog rektora,

²¹⁷ F. Šišić, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 31, 7. V. 1400.

²¹⁸ Iz toga je već Šišić zaključio da je to kralj morao spomenuti još na saboru u Kninu. F. Šišić, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 23.

²¹⁹ F. Šišić, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 28, 2. VI. 1399.

²²⁰ F. Šišić, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 28, 6. VI. 1399.

²²¹ F. Šišić, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 28, 2. VI. 1399.

a obavljao je i poslove od općeg interesa, poput članstva u povjerenstvu za gradnju kapele sv. Šime i predstavljao Zadar u poslanstvima. Čak se pomalo čini da je kao jedan od rijetkih Sigismundovih pouzdanika u gradu morao obavljati više funkcija. I to bi bila još jedna potvrda da je Zadar još uvijek bio čvrsto u rukama kralja Sigismunda.

Još rječitije na zadarsku podređenost kralju Sigismundu krajem stoljeća ukazuje prikupljanje novoga kraljevog poreza za pomoć vojsci 1398. godine.²²² Ako ga je kralj preko svojih ljudi u Zadru mogao prikupljati, a gradske su mu vlasti u tomu pomagale, to samo potvrđuje podložnost kralju Sigismundu. Drugo je pitanje koliko su tada svi koji su pali u kraljevu nemilost u Kninu, pa morali napustiti grad, šurovali i pripremali dolazak novog vladara Ladislava.

Sigismundovo utamničenje 1401. bio je znak za sve buntovnike da iskažu nezadovoljstvo i da se konačno odrede prema budućnosti. Tada i Zadrani uz ostale dalmatinske gradove daju maha svom nezadovoljstvu. Ako se prisjetimo svih nedaća koje su od kralja pretrpjeli, onda je u tim događanjima i razumljiva njihova vodeća uloga među dalmatinskim gradovima.

U trenutku Sigismundova uhićenja rektor je, kako se čini, opet bio Damjan Nassi koji je 1401. tu funkciju obnašao osam mjeseci.²²³ Teško je reći koliko je na tom položaju sudjelovao ili se suprotstavljao promijeni političkog kursa grada od Sigismunda prema Ladislavu. Priklanjanje Ladislavu bio je proces koji je uključivao niz pregovora između Zadrana i napuljske strane, a to se obavljalo preko napuljskog dvora i njegovih predstavnika koje je u našim krajevima predstavljao vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić. Slijedom pogodnih političkih zbivanja oni se pojačavaju i ostvaruju. Tako u jednom trenutku sazrijevaju do stupnja na kom je moguće promijeniti vladara, odnosno ostvariti prijelaz Zadra, a nešto poslije i ostalih gradova, na stranu novog vladara, Ladislava Napuljskog.

Stoga sačuvani podatci iz ljeta 1402. govore kako istodobno zadarsko poslanstvo odlazi pred vojvodu Hrvoja koji je već stigao do Ostrovice, a da pred grad stiže pet napuljskih galija na čelu s Alojzijem Aldemarescom, vikarom kralja Ladislava, kao prethodnica nove vlasti koja upravo treba doći.

Damjan aktivno sudjeluje u tim događanjima kao član zadarskog poslanstva vojvodi Hrvoju. Uz njega su u poslanstvu još dva rektora, uglednici

²²² S. DOKOZA, Sigismundov porez na Crkvu, *Povijesni prilozi*, 41, 2011.

²²³ Spominje se kao rektor, što znači da je, ako je izmjena rektora bila uobičajena, Damjan bio zadarski rektor od 1. IV. do 1. VIII. 1401. (DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I. sv. 2, F.I. f. 225v, 22. VII. 1401.) Zatim se ponovno spominje kao rektor 10. VIII. 1401. što znači da je tu funkciju obavljao i od 1. VIII. do 1. XII. 1401. (DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.III.F.VIII, f. 42v, 10. VIII. 1401.)

Guido Matafari i Pavao Georgiis te Juraj Rosa, njegov negdašnji partner iz vremena zakupa poreza soli i tridesetine.²²⁴ Teško je objasniti kako se među najznačajnijim zagovornicima kralja Ladislava mogao naći Damjan kao pristaša suprotne Sigismundove strane. Svakako nakon poznatih događaja koji su uslijedili, od svečanog primanja Aldemaresca u Zadar do Damjanova odlaska Hrvoju u Zemunik, a poslije i napada na Vranu, moglo bi se reći da je Zadar konačno svrstan na Ladislavovu stranu.

U gradu je bio i određen broj Sigismundovih pristaša koji su ga postupno, tijekom zaoštavanja situacije, kao politička manjina morali napustiti. Postoji vijest kako je zadarski plemić Filip Georgiis, koji je bio u Sigismundovoj vojsci na čelu zadarske galije u bitci protiv Turaka kod Nikopolja, sada odbio ići u napad na Vranu, napustio grad i prešao na Sigismundovu stranu.²²⁵ Tamo je, kako je rečeno, prešao i Zoilo Nassi, kojemu je Sigismund dao titulu kraljevskog viteza. Obojici su zaplijenjeni kuća i imanje u Zadru.²²⁶ U kući Filipa Georgiisa upravo se smjestio kraljev vikar Aldemaresco.²²⁷ Damjan je po svemu sudeći ipak bio blizak stavovima Filipa Georgiisa i Zoila Nassija, što će potvrditi i događaji koji će uslijediti. Ipak, nakon sudjelovanja u poslanstvu vojvodi Hrvoju, cijelu se burnu jesen te 1402. godine ne spominje u političkim zbivanjima. Desetak dana nakon bijega Filipa Georgiisa i konfiskacije imovine Damjana susrećemo u trgovanju vinom s Ivanom, pokojnog Venturina de Pacisa, poslovnim čovjekom iz Cesene nastanjenim u Zadru.²²⁸ Tada također vjerojatno priprema udaju još jedne svoje kćeri, Klare.²²⁹ U svakom slučaju, i opisano sudjelovanje u poslanstvu, i trgovina vinom, i udaja kćeri kao jedini podatci o Damjanu iz tih dana ne ukazuju na osjećaj ugroženosti ili straha što su vjerojatno njegovi istomišljenici istjerani, a niti se iz ovako intenzivne poslovne aktivnosti može naslutiti pripremanje za odlazak iz grada.

No ipak se može pretpostaviti da Damjan kao Sigismundov čovjek, iako se 1401. konačno svrstao uz Ladislava, nije u Zadru mogao opstati dulje vremena.

Potkraj 1402. godine stiglo je pismo iz Napulja od kralja Ladislava s popisom onih koje bi on htio vidjeti na svom dvoru.²³⁰

²²⁴ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 34, 27. VIII. 1402.

²²⁵ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 35.

²²⁶ Stjepan ANTOLJAK, *Hrvati u prošlosti*, Split, 1989., 392; Dukali i terminacije iz Tabularija, 46.

²²⁷ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 36, 10. IX. 1402.

²²⁸ DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.III.F.VIII, f. 149r, 24. IX. 1402.

²²⁹ DAZD, ZB, Vanes Bernardi de Firmo, B.I. sv. 2, F.1, f. 180r, 27. X. 1400.

²³⁰ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 36, 21. XII. 1402.

Pismo je, kako kaže Paulus, donio kraljev kapetan, možda Aldemaresco, i prema uputama trebao je sve osobe s popisa brodom prebaciti u Napuljsko Kraljevstvo, na drugu stranu Jadrana. Na popisu je petnaestak imena zadarskih plemića, više ili manje poznatih i uglednih, koje je kralj odabrao i pozvao po nekim nama nepoznatim kriterijima. Dakako, razlog poziva nije trebao biti isti za sve pozvane.

Već je Brunelli (a poslije i Praga) pokušao zaključiti zašto su ti ljudi pozvani u Napulj, pa je na temelju nekih indicija (ali i svog viđenja cijele dalmatinske povijesti) ustvrdio da je Ladislav gotovo sve pozvane nakon dolaska u Napulj bacio u zatočeništvo iz kojeg se nisu vratili do dolaska mletačke vlasti u Dalmaciju 1409. godine.²³¹ I Brunelliju i Pragi bio je cilj pokazati kako Zadranima nije bilo dobro pod vlašću kralja Ladislava, a s ciljem da bi prijelaz pod mletačku vlasti mogli prikazati kao konačan spas od svih nedaća u okrilju Serenissime kao stabilne države. Stoga su nastojali što tamnijim tonovima ocrtati Ladislavovu vladavinu, pri tom su ponegdje izlazili i izvan znanstvenih okvira. Tako je Brunelli, iako to nije mogao potkrijepiti dokazima, putovanje većeg broja najuglednijih zadarskih plemića u Apuliju olako proglasio „deportacijom“ okrivljenika koji će se u Napulju morati braniti pred kraljem, a potom gotovo svi završiti u zatočeništvu.²³²

Ali u pokušaju da se ustanovi kriterij nastanka popisa onih koji su morali ići kralju u Napulj i što se potom s njima događalo, stvari posve drugačije izgledaju.

Najprije se pokušalo doznati nešto više o tim osobama i posebno njihovoj daljnjoj sudbini. Na popisu su bili: opat samostana sv. Kuzme i Damjana Federik Georgiis, Pavao i Lucijan Georgiis, Damjan Benja, Juraj Zadulini, Šimun Detriko, Mišul Kalcina, sinovi Magiola Galla, a potom, kako se navodi, svi iz roda Nassija, dakle Bontiola i brat mu Nikola, sinovi Grgura Nassija, potom Antun i Kršo, sinovi Damjana Bivaldova Nassija te Ivan, sin Mihovilov, također iz roda Nassija.

Damjana se u popisu ne spominje, iako čini se da je upravo on poslužio Brunelliju kao argument za pretpostavku da su svi s popisa pozvani u Napulj zbog nekih svojih grijeha prema kralju. Naime, tamo je jedino protiv Damjana vođen postupak za cijeli niz nedjela, o čemu će još biti govora, dok o drugima nema ni riječi.

Za prvoga s popisa, opata samostana sv. Kuzme i Damjana Federika Georgiisa, izričito se kod Paulusa de Paula kaže da se vratio u Zadar, pa prema tome on očito nije ostao zatočen u Napulju do 1409.²³³

²³¹ V. BRUNELLI, “Storia della citta”, 520.

²³² V. BRUNELLI, “Storia della citta”, 520.

²³³ F. ŠIŠIĆ, “Ljetopis Pavla Pavlovića”, 37.

Pavao Georgiis, kraljevski vitez koji je bio na spisku, upravo je te 1402. godine bio knez u Trogiru. Budući da je morao na put, vjerojatno je trebao napustiti funkciju kneza. No, već 1404. sreće se u službi paškog kneza,²³⁴ a 1406. obnašao je funkciju rektora u Zadru, pa ni on nije, kako Brunelli tvrdi, mogao ostati do 1409. u zatvoru u južnoj Italiji.²³⁵

Njegov rođak Lucijan Georgiis, inače pravim imenom Nikola, a tek nadimkom Lucijan, spominje se kroz to vrijeme u Zadru, a posljednji put 1408.²³⁶ Može se pretpostaviti da je tada i umro, dakle prije 1409. kad se po Brunelliju tek trebao vratiti iz izbjeglištva.

Krajem XIV. st. postoji nekoliko osoba s imenom Damjan iz obitelji Benja, pa je bez imena oca nemoguće znati o kojoj se osobi radi, pa ni ustanoviti je li u tom razdoblju bio odsutan ili čak u zatvoru.²³⁷ To dakle nije mogao znati ni Brunelli, ali mu to nije bila zapreka za zaključke o dugogodišnjim zatočenjima.

Isto se tako u to doba pojavljuju dvije osobe s imenom Georgius, odnosno Juraj Zadulin, jedan je pok. Vida, a drugi pok. Grgura. Iz podataka koje u *Memorialu* donosi de Paulo nije moguće zaključiti na kojeg se od njih podatak odnosi, ali oba se Jurja nakon tih događanja spominju u Zadru s time što se prvi spominje samo jedanput 1402.,²³⁸ što znači da nije bio osoba od neke važnosti, a drugi je još 1407. prokurator u testamentu Ivana Vitikora pa prema tome ni oni nisu bili u zatočeništvu do 1409.²³⁹

Među putnicima je i ime Mišula Kalcine koga se međutim na temelju svih sačuvanih dokumenata ne može ni približno odgonetnuti jer je, čini se, kraljevo pismo jedino njegovo spominjanje u sačuvanim izvorima, a među članovima obitelji Kalcina ne može se pronaći ni jedna osoba sličnoga imena. Stoga je razumno pretpostaviti da to ni Brunelli nije mogao otkriti, pa nije imao nikakvih osnova za tvrdnju kako se ni taj nije vratio u Zadar do 1409. godine.

Imena sinova Magiola Galla zbog oštećenosti spisa nisu poznata. Iz drugih se spisa međutim zna da su tada živjela trojica: Nikola Mihovil, Benedikt i Šimun, potpuni „anonimusi“ u tadašnjem Zadru. Svi se osim Šimuna spominju nakon ovih događanja 1406. u Zadru, kad su u testamentu njihova oca bili njegovi zastupnici

²³⁴ F. Šišić, „Ljetopis Pavla Pavlovića“, 39, 3. X. 1404.

²³⁵ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.I.F.X, f. 321, 4. XII. 1406.

²³⁶ DAZD, ZB, Petrus de Carbonis, B.I.F.I, f. 14v.

²³⁷ To su: Damjan Matejev Benja, Damjan Kolanov Benja, Damjan Šimunov Benja, a možda i Damjan Krševanov Benja za kojega se ne zna točno kada je umro i je li nadživio 1399. godinu kad se još tada kao mladić zadnji puta spominje.

²³⁸ DAZD, ZB, Articutius de Rivignano, B.V. sv. III, F.4, f./br. 44.

²³⁹ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.I. sv. 2, F.2. f. 462v, 17. VII. 1407.

(*fideiusores*).²⁴⁰ Šimun se upravo posljednji put spominje u dokumentima iz 1402. godine kada je „odabrano društvo“ brodom krenulo prema Napulju. No čak i teoretsku mogućnost da je Šimun, najmlađi sin Magiola Galla, 1402. godine ostao kao zatočenik u Napulju ruši činjenica da Paulus spominje „sinove“, dakle više njih, što ovdje nije slučaj. Budući da ni za to nema ni dokaza, ni razloga, teško je vjerovati da se pored toliko značajnih imena kraljev bijes okomio upravo na njega. Prema tome ti „sinovi Magiola Galla“ zasigurno su se sretno vratili kući.

Osobe iz roda Nassija (Paulus kaže: „omnes de Nassis“) najbrojnije su. To su po spisku: Bontiola, sin Grgura Nassija, koji se u dokumentima prije 1409. jedino tu spominje. Iz kasnijih spisa poznat je kao Buzola i rodonačelnik jednog od ogranaka roda Nassi. Već i po toj osnovi mala je vjerojatnost da je završio u zatočeništvu u Napulju.²⁴¹ Brat mu Nikola, također sin Grgura Nassija, u Zadru se nakon ovoga spominje već 1404.²⁴² Slijedi Ivan, sin Mihovilov, također od Nassija, koji je isto tako bio u Zadru prije 1409. jer je 1407. tu i preminuo.²⁴³ I konačno su tu Antun i Kršo, sinovi Damjana Bivaldova, koji zaslužuju posebnu pozornost.

No, da vidimo kako su se stvari odvijale nakon dolaska kraljeva pisma u Zadar. Prva je vijest iz 26. siječnja 1403., poslije više od mjesec dana, i to iz Napulja.²⁴⁴ Toga su se dana pred kraljem pojavili Zadrani Šimun Detriko i Jakov Raduč²⁴⁵ te svi iz roda Nassija. Važno je da su se uz njih istoga dana pred kraljem pojavili još neki hrvatski plemići. To su krčki knez Nikola,²⁴⁶ bosanski vojvoda Petar Pavlović,²⁴⁷ a nešto kasnije i sinovi Nikole Brezovičkoga.²⁴⁸ Čini se da je taj dan kralj odlučio primiti sve iz Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Bosne, odnosno da se radi o diplomatskom protokolu povezanom s krajevima u kojima se Ladislav upravo namjerava okruniti za kralja. Najprije je 26. siječnja saslušao zadarske predstavnike Raduča i Detrika, potom sinove Damjana Nassija, a onda je krčkog kneza Nikolu obdario gradom Okićem u Slavoniji te mu potvrdio zamjenu gradova Ličke Ostrovice i Cetina za Ozalj koji je pripadao Petru Novakoviću od plemena Mgorovića.²⁴⁹ Na kraju tog dana darovao je vojvodi Petru Pavloviću selo Čubin

²⁴⁰ DAZD, ZB, Petrus de Sercana, B.I.F.I, f. 17v.

²⁴¹ Giuseppe PRAGA, *Alberi genealogici zaratini*, 91, rukopis Mss. 530, Marciana.

²⁴² DAZD, ZB, Trotis, B.I.F.1/1, f. 16, Nikola sin Grgura.

²⁴³ DAZD, ZB, Johanis de Casulis, B.I.F.4/2, f. 382r, 1407.

²⁴⁴ F. RAČKI, "Izvaci iz kraljevskog osrednjega arkiva u Napulju", *Arhiv za poviesticu Jugoslavensku*, 7/1863., 43 – 50; F. ŠIŠIĆ, "Nekoliko isprava iz početka XV. st.", *Starine JAZU*, 39, 1938., 195 – 199.

²⁴⁵ F. ŠIŠIĆ, "Nekoliko isprava", 195.

²⁴⁶ F. RAČKI, "Izvaci iz kraljevskog", 46.

²⁴⁷ F. RAČKI, "Izvaci iz kraljevskog", 47.

²⁴⁸ F. ŠIŠIĆ, "Nekoliko isprava", 199.

²⁴⁹ F. RAČKI, "Izvaci iz kraljevskog", 43, 46.

na području Dubice.²⁵⁰ Poslije su 29. travnja pristigli sinovi Nikole Brezovičkoga koji su dobili pravo ubiranja kraljeva poreza kunovine na svom području.²⁵¹

Iz svega navedenog jasno se vidi da spomenuti popis Zadrana nije nikakva lista za deportaciju, već da je kralj pozvao neke uglednike iz Hrvatske, Slavonije Dalmacije i Bosne kao što su knezovi Krčki iz Hrvatske, knezovi Brezovički iz Slavonije i iz Dalmacije, predstavnici najznačajnijega dalmatinskoga grada Zadra te bosanski velikaš Petar Pavlović. Prema tome ne stoji Brunellijeva konstatacija da je kralj Ladislav pozvao sebi „nepoćudne“.

Spomenuti Jakov Raduč i Šimun Detriko došli su pred kralja u ime zadarske komune izmoliti povratak otoka Srimca i Žirja, što su i uspjeli.²⁵² Može se uočiti da se ime Jakova Raduča ne nalazi na kraljevu popisu putnika u Napulj, pa je vjerojatno već bio tamo ili došao nepozvan zbog ovoga važnog posla za općinu. Osim toga, kralj je u Napulju mjesec dana kasnije, 16. veljače, spomenutim zastupnicima zadarske komune smanjio porez na sol na polovicu.²⁵³ Nakon dva mjeseca boravka u Napulju i obavljena posla Šimun Detriko se zajedno s Jakovom Radučem i Frederikom Grisogonom, opatom sv. Kuzme i Damjana, vratio u Zadar početkom ožujka.²⁵⁴ Detrik ulogom gradskog poklisara kralju, a posebno kasnijim povratkom u Zadar potvrđuje da je Brunellijeva teza o popisu za deportaciju pogriješna.

Rečeno je kako su se, nakon Jakova Raduča i Šimuna Detrika, istog dana, 26. I. 1403. pojavili pred kraljem članovi roda Nassija. No, nisu došli svi, tj. sva petorica s popisa. Izostali su Bontiola i brat mu je Nikola, sinovi Grgura Nassija i Ivan Mihovilov, također Nassi.²⁵⁵ Kako se vidi iz konačne presude, pred kraljem su bili samo Antun i Kršul, sinovi Damjana Nassija. Izrečena se kraljeva presuda nije odnosila samo na njih, već i na Damjana i četvoricu njegovih sinova, dakle uz Antuna i Kršula, koji su bili na popisu putnika za Napulj, a kralj je u presudi pridodao još Petra i Marka.²⁵⁶

Optužba koja tereti Damjana i njegove sinove vrlo je zanimljiva. Poznato je da su povijesni izvori ograničeni i donose samo dio stvarnosti, dok drugi dio najčešće ostaje skriven. Tek ponegdje proviri taj nevidljivi dio stvarnosti koji iznenađuje širinom stvarnih događanja. Čini se da se to dogodilo i sa slikom

²⁵⁰ F. RAČKI, "Izvaci iz kraljevskog", 47.

²⁵¹ Brezovica je kraj Stupnika u blizini Zagreba.

²⁵² F. ŠIŠIĆ, "Nekoliko isprava", 195.

²⁵³ F. RAČKI, "Izvaci iz kraljevskog", 49, 16. veljače 1403.

²⁵⁴ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 31. To izgleda Brunelli nije vidio, već ih je svih bacio u zatočeništvo.

²⁵⁵ F. RAČKI, "Izvaci iz kraljevskog", 44.

²⁵⁶ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 36.

Damjana Bivaldijeva Nassija kada se pojavila kraljeva optužnica. U svemu što je do sada o njemu rečeno teško da je išta spojivo s onim što se navodi. Naime, na suđenju Damjanu i njegovim sinovima u Napulju kralj u svojoj, iako oslobađajućoj presudi nabraja njegove grijeha, pa ga optužuje za ubojstva, tuče, pljačke, požare i sl. Taj opis više pristaje nekom razbojniku i nespojiv je sa svim dosadašnjim spoznajama o Damjanu.²⁵⁷

Ništa od toga iz dosadašnjih izvora nije bilo poznato. Ako su kraljeve optužbe točne, one bacaju tamnu sjenu na Damjana i njegove sinove, ali i postavljaju pitanje o načinu stjecanja bogatstva i ugleda. Pomalo čudi da ga kralj usprkos teškim optužbama ipak oslobađa. Isto je tako bilo za očekivati da će se od toga barem nešto spomenuti u *Memorialu* Paulusa de Paula, koji je prilično detaljan. Ujedno je politički suprotnih opredjeljenja od Damjana, pa ga vjerojatno ne bi štedio da je imao argumenata. Također se moglo očekivati da je pri počinjenju barem nekog od tih nedjela završio na sudu, pa bi to trebali registrirati sudski spisi zadarske kurije, koji su upravo iz tog doba prilično sačuvani. Sve to potiče sumnju u istinitost optužaba. Da dvojba bude veća, sve se te optužbe stavljaju na teret jednom Sigmundovom pristaši, i to u protivničkom taboru, na napuljskom dvoru, što stoga sve dovodi u sumnju. Još je zanimljivije i ne može se objasniti to da je uz tako teške optužbe kralj Ladislav Damjanu i sinovima oprostio krivnju. Čini se da će ta zbivanja i dalje ostati vrlo zamršena.

No tu nije kraj. Dok se Damjan u Napulju još bavio kraljem i presudom, u Zadru je, prema dokumentu datiranom 28. siječnja 1403., dakle samo dva dana kasnije, sve krenulo u suprotnom smjeru. Tamo je kapetan, tj. Aldemaresco, iako se ne zna prema čijoj odluci, zaposjeo sva dobra ser Damjana, a njegovu sinu i ženi naložio da se u roku tri dana isele iz obiteljske kuće.²⁵⁸ Dakle, dok ga kralj oslobađa svih optužaba, njegov ga namjesnik u Zadru kažnjava konfiskacijom cjelokupne imovine. To bi se moglo objasniti kašnjenjem informacije o kraljevoj oslobađajućoj presudi Damjanu. No iz daljnjih se događaja uočava da se Damjan smatra otpadnikom i buntovnikom protiv kralja i da mu imovina nije vraćena. Njega se u Zadru pribraja onima malobrojnim koji su kao Sigismundovi pristaše ostali bez sve imovine, poput Filipa Georgiisa i Zoila Nassija.

Stoga se može zaključiti da je sasvim nejasna oslobađajuća presuda iz Napulja, jer su se događaji odvijali kao da je osuđujuća. Damjanu su imanja oduzeta, a u

²⁵⁷ F. RAČKI, "Izvaci iz kraljevskog", 44.

²⁵⁸ F. ŠIŠIĆ, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 36.

zadarskim dokumentima više se ne spominju Damjanovi sinovi Antun i Kršul koji su otišli u Napulj, što bi moglo značiti da su zaista bili zatočeni.²⁵⁹

Ipak, kad se ponovo u cjelini pogleda spisak Zadrana za odlazak u Napulj, može se zaključiti da se najveći dio vratio u rodni grad. Tek se za dvojicu Damjanovih sinova ništa sa sigurnošću ne može reći, iako postoji kraljeva oslobađajuća presuda. Prema tome se sa sigurnošću može reći da se nije radilo ni o kakvoj deportaciji, već o kraljevu primanju.

No da bi pojačao svoje stajalište o zatočenju Zadrana sa spiska, Brunelli se potrudio i pronašao neke argumente koji nemaju nikakvih dodirnih točaka s kraljevim popisom. Naime, čini se da je nekoliko Zadrana, ali ne sa spiska, iz nepoznatih razloga i nepoznatog datuma u to doba završilo u zatočeništvu u Napulju. Prema Luciusovim *Inscriptiones*, opat samostana sv. Krševana bio je otkriven u zatočeništvu u napuljskoj tvrđavi Capua, i to tek iza 1409. godine, kada je Zadar potpao pod mletačku vlast.²⁶⁰ Osim opata Sv. Krševana Lucius spominje i Benedikta Galla kao zatočenika u Napulju još 1409. godine.²⁶¹ Prema tome, očito je bilo zatočenih Zadrana u Napulju, ali to nisu bili oni s kraljeva spiska.

No vratimo se posljednjim vijestima o Damjanu Nassiju. Ni jedna od njih više ga ne spominje u Zadru, ni igdje drugdje. Dijelom je za to kriva i struktura izvora koja nam ne dopušta utvrditi ništa konkretno. Nakon 1403. uglavnom ga se spominje kao „mejaša“ pri opisima granica pojedinih zemalja u blizini njegova posjeda, pri čemu se ne kaže je li uopće živ.

Druga vrsta izvora nakon 1403. govori o njemu tek kao o dijelu prošlosti. Tu se lijepo može vidjeti da je glavni razlog Damjanova progona iz rodnoga grada i oduzimanja njegova imanja doista bio političke prirode, što se kaže izričito na više mjesta upravo u dokumentima nastalim nakon ovog vremena.

Tako i kralj Ladislav, koji ga je bio oslobodio krivnje, nekoliko godina kasnije 1406. piše svom zamjeniku Lusignanu koji u Zadru obnavlja gradski Kaštel da

²⁵⁹ Antun Damjanov vrlo se rijetko spominje u sačuvanim vrelima, samo dva puta, i to oba 1402. godine. Na temelju tako oskudnih podataka teško je tvrditi da se u kasnijem razdoblju ne spominje zato što je bio u zatočeništvu. Njegov se brat Kršul ili Krševan spominje zadnji put krajem 1402. godine. DAZD, ZB, Articutus de Rivignano, B.III.F.VIII., f. 187r, 22. XII. 1402.

²⁶⁰ Ovaj je podatak prema zadarskim dokumentima teško provjerljiv. Naime, i u nekim izvješćima redovnika samostana sv. Krševana iz tog razdoblja doista se kaže da je njihov opat već neko vrijeme zatočen, premda se ne kaže gdje, ni otkad, ali s druge strane, prema nekim drugim izvješćima ovog samostana iz tog vremena, može se zaključiti da je sastanke redovnika, kao i obično, vodio njihov opat, tj. da nije bio zatočen. Tek bi precizniji podatci mogli omogućiti sigurnije zaključivanje je li opat bio utamničen i kada je to bilo. I. LUCIUS, *Inscriptiones*, 49 i dalje.

²⁶¹ Taj se navodi i u osmom kapitulu privilegija koje su od Mlečana dopuštene Zadranima dana 12. IX. 1409.

ako mu ponestane sredstava upotrijebi dobra „odmetnika Damjana Nassija“.²⁶² Jedino mu skreće pozornost da ne dira kuću jer ju je kralj nedavno dao nekom Tomi biskupu *Agrinensi*.²⁶³

Po dolasku Venecije mletački dužd 1411. godine potvrđuje krojačima iz Zadra Valteu Dragoribiću i Pripku imanja koja im je bio dodijelio kralj Ladislav. Oni su objasnili duždu da im je kralj dao sva dobra Damjana Nassija „poznatog buntovnika protiv kralja Ladislava“ i da mole da im to potvrde nove mletačke vlasti. Kao dokaz svojih navoda donijeli su i ispravu koja nosi datum 28. IX. 1403.²⁶⁴ U njoj se kaže da su deset pučana, uglavnom obrtnika, bili vjerni kralju Ladislavu i stekli određenih zasluga, pa da zato dobivaju imanja svog protivnika Damjana Bivaldova Nassija. Isto se tako u toj ispravi kaže da je Damjan uvrijedio kralja Ladislava i da je pomogao kralju Sigismundu „otimaču i okupatoru našeg Mađarskog kraljevstva“.²⁶⁵ Mletačke su vlasti potvrdile sva ta dobra, osim što su zadržale Damjanovu kuću koja je drugom prilikom bila ustupljena Sandalju Hraniću. Isto su tako naložile da se od Damjanova imanja treba izdvojiti dota žene jer pripada nasljednicima kao majčin dio.²⁶⁶

Sa sigurnošću se može reći da je Damjan umro još prije grabljenja njegove imovine, no teško je utvrditi kada se to točno zbilo. Naime, spisi iz tog razdoblja stavljaju naglasak na to da je on pobunjenik (*rebellus noster*), a ne bave se pitanjem je li još uvijek živ. Zato se o datumu smrti može govoriti samo okvirno. Tako je prema izvorima do sredine 1406. godine vjerojatno živ jer tada kralj govori o njemu kao o odmetniku,²⁶⁷ a sljedeće 1407. o njemu nema spomena, dok je krajem 1408. već mrtav jer tada jedna bilježnička isprava govori o zemlji „pokojnog Damjana Nassija“.²⁶⁸

Na kraju valja se zapitati u kojoj mjeri uopće sve izneseno zrcali vrijeme i ljude o kojima govori te koliko je to tipičan životopis ondašnjeg predstavnika elite u dalmatinskom gradu.

²⁶² Damir KARBIĆ, “Srednjovjekovni registri zadarskoga i splitskoga kaptola”, 4. Registar Trotis-Prandino, *Fontes*, 18, 2012., IV, 94, 6. V. 1406.

²⁶³ Na temelju dosadašnjih spoznaja nije moguće utvrditi o kojoj se biskupiji radi.

²⁶⁴ Š. LJUBIĆ, *Listine*, sv. VI, 167, 18. VI. 1411.

²⁶⁵ Š. LJUBIĆ, *Listine*, sv. VI, 167, 18. VI. 1411.

²⁶⁶ Š. LJUBIĆ, *Listine*, sv. VI, 167, U Veneciji 18. VI. 1411.

²⁶⁷ D. KARBIĆ, “Srednjovjekovni registri zadarskoga i splitskoga kaptola”, 6. V. 1406.

²⁶⁸ Lucius u svojim *Notama* kaže kako je još 13. VII. 1409. Damjan bio ponovo izabran za trogirskog kneza. F. RAČKI, “Note Johanis Lucii”, *Starine*, 13, 264. Međutim, tu mu se morala potkrasti neka pogreška, jer kako je rečeno, prema bilježničkim spisima koji su najneutralniji po svojim intencijama pa stoga i najobjektivniji, on je već mrtav godinu dana ranije (*terrenum olim ser Damiani de Nassis*, 29. XII. 1408. DAZD, SZB, AR.B.III.F.X, f. 21r).

Svakako u Damjanu Bivaldovu Nassiju ima nečeg neuobičajenoga, određena istaknuta individualnost i osjećaj za javno djelovanje izraženi unutar zidina rodnoga grada, a navlastito izvan njih, što baš i nije posve uobičajeno. S osobinama ponajprije povezanima s izrazitom dinamičnošću, njegov je životni put na svim razinama zgodan presjek kroz vrijeme u kojem je živio. Ako se ustanovi da su i ugledniji zadarski plemići bili u znatno manje navrata na vodećoj funkciji gradskog rektora te u brojnim i značajnim poslanstvima, uključujući ona kralja i kraljice, te prostor djelovanja od Dubrovnika do Napulja, onda su neupitne njegove osobne sposobnosti. Moglo bi se reći da su smještene na potpuno suprotne statičnosti, samodovoljnosti i zatvorenosti srednjovjekovnog svijeta. U takvim je odnosima protjecao i njegov privatni život, a možda su najbolji pokazatelji bliskost i snažno rodbinsko povezivanje s Dubrovčanima te kneštvo u Trogiru. Takvi poslovi podrazumijevaju određeno i neizbježno bavljenje politikom te opredjeljenje za jednu od strana u tadašnjim turbulentnim vremenima. I njegov uspon do generalnog trigesimara usko je povezan s politikom, kraljem Sigismundom i njegovom borbom za učvršćenjem vlasti u našim krajevima. Svakako, pri tom je uvijek otvoreno pitanje odabira prave strane te dugovječnosti opcije za koju se opredjeljuje. Ipak, valja posebno istaknuti da se pri odabiru nigdje nije pojavila Venecija kao mogući budući aktivni čimbenik. Možda ju je iz političke kombinatorike u krugu zadarskih plemića druge polovice XIV. st. isključio i boravak u zatočeništvu prethodne generacije, njihovih očeva.

Životni se put Damjana Nassija može smatrati presjekom kroz jedno doba koje je upravo nakon njegove smrti i završilo potpunim urušavanjem i sukobima te potpadanjem pod mletačku četverostoljetnu i skoro autoritativnu vlast gdje su se odluke donosile daleko izvan Zadra.

Posljednju kockicu u slici Damjanova djelovanja svakako predstavlja odlazak pred kralja u Napulj, a Ladislavovo krunjenje i kasniji prijelaz pod Veneciju kraj svega onoga za što se zalagao.

Serđo DOKOZA

DAMJAN BIVALDOV NASSI (CCA 1338–1408) –
A NOBLEMAN OF ZADAR

SUMMARY

The last two decades of the 14th century and the beginning of the 15th century were marked by major perturbations in the Croato-Hungarian Kingdom. This period covered the time from the death of King Ludovik to the time Dalmatia fell under Venetian power. In these parts, the centre of key events was Zadar, which reflected all those complex tendencies having been shaking the Kingdom. Damjan Nassi, a nobleman of Zadar, was one of the characteristic protagonists of all those events, portraying nicely the relationships among all the relevant political streamings of that time. He was however one of the highest city officials, to which fact diverse documents mentioning him witness. His curriculum vitae reflects the main issues in the cross-section of the time he lived in, starting from early contacts with Karlo Drački during his stay in Zadar in the 1370s, and business with Petar Monetaro, the greatest Florentine trader in salt and financier; continued by links with other towns in Dalmatia, especially Dubrovnik; to his leading role in collecting royal tax in the height of one thirtieth and salt for the whole Dalmatia, and his involvement in politics. The latter ranges from crushing the rebellion on Pag and the engagement in the famous synods in Nin in 1396 and Knin in 1397. His house and property in Zadar were later confiscated by King Ladislav – evidently because he was Sigismund's man; he was in the end exiled from his hometown.

Keywords: nobility; Zadar; nobles; salt; Pag; Anjou; one thirtieth.